

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

MEDLEMSBLAD FOR HISTORISK FORENING FOR ESPERGÆRDE OG OMEGN

NR 33
DEC.
2002

EGEBÆKKEN

Tibberup - den glemte landsby

Tibberup Mølle malet af Villh. Petersen i 1854 - set fra nord med Søbækrenden i forgrunden. **Se artiklen side 18.**

Det gamle vand- værk i Snekkersten

Læs bl.a. om oprettelsen af vandværket i Snekkersten i 1908 - på side 31.

Om besættelsestiden

Nu er det snart 60 år siden, at begivenhederne i 1943 bragte det officielle Danmarks samarbejde med den tyske besættelsesmagt til ophør. I den anledning vil Egebækkens juninummer for en stor dels vedkommende handle om besættelsestiden.

Perioden er ganske vist behandlet i artikler og bogværker; men alle vi ældre bærer på personlige erindringer, og nogle af disse burde nedskrives. Det er måske ikke store begivenheder, men livet i hverdagen der fortæller mest. Vi håber, at mange medlemmer vil yde et bidrag, og bestyrelsen står til rådighed med praktisk assistance. Dette er virkelig en anledning til at fremføre sine oplevelser og måske fortælle noget om, hvad der foregik i vort område. Hold Jer derfor endelig ikke tilbage.

Bestyrelsen

Mindestue

Af Holger Dahl

Den 20. oktober ville arkitekt Per Christiansen, der døde den 28. januar, være blevet 83 år. I den anledning blev der i Fiskerisamlingen på Flynderupgaard indviet en mindestue for ham. I stuens monter har Ritta Vognsen Jensen og Kjeld Damgaard lavet en udstilling om Per og hans arbejder, og man får bl.a. et godt indtryk af kunstneren Per.

Ved åbningsceremonien, hvor familie og venner deltog, blev Historisk Forenings gave til samlingen – et portrætfoto af Per som 75-årig, fotograferet af Ulla Bang – afsløret af Bjørn Andersen. Det har fået en god placering ved indgangen til mindestuen, og museumsinspektør Anne Majken Snerup Rud er meget glad for det.

Åbningen af udstillingen blev afsluttet af pastor emer. Hans Chr. Dela, der talte om Pers store betydning for området, dels gennem de mange byggerier, han havde været med til at projektere, heriblandt Espergærde Centret og hans hovedværk Mørdrup Kirke, og dels gennem Pers trofasthed overfor fiskerne, som han kaldte sine bedste venner, og hvis kultur han bidrager til at bevare gennem stedets fine fiskerisamling.

- Vi håber, at mindestuen må forblive i uændret form og være en aktiv del af museets virksomhed.

Tikøb anstalt to år efter åbningen

I sidste nummer af „Egebækken“ bragte vi første del af Lisbet Holck Jensens artikel om Tikøb Forsørgelses- og Arbejdsanstalt. Her fortaltes om baggrunden for anstaltens opførelse, dens start og dens målsætning. Her følger anden del af artiklen om Tikøb Anstalt.

af Lisbet Holck Jensen

Den officielle fremstilling

1. januar 1863 skrev forstanderen ved Tikøb Arbejds- og Forsørgelsesanstalt, Chr. Søeborg, en afhandling vedr. *”Bemeldte Anstalt og dens hidtidige Virksomhed”*.

Som tidligere nævnt kan afhandlingen betragtes som en slags propaganda, men den er også en manual for oprettelse og drift af en fattiggård - undertitlen er således *”En fattigforsørgelses-Maade, nærmest for Land-Communer”*.

Det er af stor betydning, at skriftet er dateret januar 1863. Det var nemlig i samme måned, at Indenrigsministeriet tilbagesendte sit svar på fattiggårdens reglement til sogneforstanderskabet, i hvilket ministeriet stillede krav om flere ændringer. Man kan formode, at det har været vig-

tigt for folkene bag fattiggården, at argumentere offentligt for deres synspunkter, således at regeringen i den endelige afgørelse ville få vanskeligere ved at gå imod dem.

Hvordan er det så gået de forløbne to år, ifølge forstander Søeborg? I hovedpunkter følgende:

- Anstalten har rent praktisk den fordel, at arbejdet koncentrerer på ét sted, hvorved udarbejdelse af forsørgelsesplaner bortfalder og de respektive sogneforstandere fritages for at uddele fattighjælp i deres distrikter.

- De gamle, svage og fattige har intet selvverd. Men når de kommer i anstalten, og de får lov til at arbejde, får de selvverd gennem dette.

- For personer, der er spolerede, der ikke er vant til at arbejde, eller måske tidligere er straffede, er det naturligvis svært at arbejde, siger Søeborg. Her er det, at anstalten har sin store nytte, fordi mange hænder under en kyndig ledelse kan udrette det utrolige.

- Om fattiggårdens rolle som skræmmemiddel er han lidt vævende, når han skal retfærdiggøre de *”værdigt”* trængendes ophold her - for i deres tilfælde er der jo

ikke tale om afstraffelse, men om at de opnår *glæde og opmuntring* ved opholdet, og dette er umiddelbart svært at forene med opfattelsen af indskrivning som en trussel! Men iflg. Søbørg bliver disciplinen en fornøjelse for de "gode" fattige; f.eks. er udgangsforbuddet kun at forstå som et gode for lemmerne, for når søndagen kommer, og ugens ulastelige opførsel medfører udgangstilladelse, imødeses denne med "dobbelt glæde". Denne underkastelse var i øvrigt, tilføjer Søbørg, ikke værre, snarere bedre, end hvad tyende normalt måtte underkaste sig, og blev derfor kun til tvang for den arbejdssty og dovne.

- Søbørg beskriver nøje vigtigheden af, så vidt muligt, ikke at placere fattiggården i nærheden af en kro, idet man må erindre, at der på fattiggården er samlet så godt som et helt sogns drikfældige. I den forbindelse nævner han, at søndagsaftenerne er slemme og kun lidet lykkelige for en forstander, fordi skænderier og slagsmål ofte er forekommende, når lemmerne kommer hjem. Her er det af og til nødvendigt med straf, men oftest klares problemet dog "med det gode" - uden at han nævner hvad dette indebærer.

- Bømene under 7 år er placeret i to særskilte stuer, med en plejemoder til at holde opsyn og varetægt. Dette fordi de, ved ophold i arbejdsstuerne, dels forstyrrede arbejdet, dels medførte, at deres mødre intet bestilte under påskud af at skulle holde øje med de små. Når børnene bliver 7 år, indskrives de i skolen og får tildelt et arbejde. Deres ophold på anstalten er, siger Søbørg, langt at foretrække frem for de ofte kummerlige forhold, børn udsættes for hos plejeforældre.

- Lægetilsyn foretages 1 til 2 gange månedlig af fattigvæsenets læge, men han kommer også ekstraordinært, hvis der opstår akut behov. Altså ordentligt tilsyn med lemmerne. Endelig nævner Søbørg, at arbejdsindtægten de forløbne to år rigeligt dækker renterne af det lån, der blev optaget med henblik på opførelse af anstalten.

Fattiggårdens gavnlige virkninger

Søbørg sammenfatter selv de gavnlige virkninger af fattiggården i følgende punkter:

- 1) fattigskatten kommer den virkeligt trængende til gode, hvilket er betryggende for yderne af skatten
- 2) tiggeri og omdriven forhindres, og deraf følgende kriminalitet
- 3) selvbevidstheden hos den enkelte højnes, idet han nu rives ud af armod og sløvhed og tvinges til at arbejde for eget underhold
- 4) børnene af den fattige klasse vænnes til et sundt og virksomt familieliv, til orden, renlighed, punktlighed, flid og høflighed
- 5) og ikke mindst, den "pecuniære" fordel: der er økonomi i at drive en fattiggård.

- og sidst: anstalten har en rolle som "en slags Bussemand" (Søbørgs eget udtryk), og det er en af idéens største goder i forhold til de dovne og ugidelige.

Virkeligheden for de fattige i anstalten

Man må antage, at de ovennævnte fem påstande er udtryk for Søbørgs opfattelse af fattiggårdens virkning. Men hvad fortæller journalerne og protokollerne? Er der overensstemmelse mellem Søbørgs påstande og det, der kan tolkes ud af kil-

Mælk ønskes.

Circa 600 Porter afflummet Mælk ugentlig, at levere daglig med et vist Quantum paa Tikjøb Fortørrelses- og Arbeidsanstalt, ønskes fra Novbr. Maanedes Begyndelse og foreløbig til 1. Mai 1862 imod forhøjet Betaling. Større Mælkeproducenters Opmærksomhed henledes herpaa.

Anstalten i Tikøb var ikke selvforsynende. Mange leverancer kom fra lokale handlende. Her efterlyses en mælkeleverandør i avisen den 2. nov. 1861.

derne?

Desværre kan nogle af de vigtigste kilder til belysning af fattigvæsenessagerne i anstaltens første år ikke findes på Landsarkivet for Sjælland. De eksisterer, iflg. registraturen, men er forsvundet.

Desuden har der på anstalten ikke været ført dagbøger i starten, en praksis, der først blev indført i 1871. Analysen er derfor foretaget primært ud fra hovedbogen over anstaltens lemmer, der er ført fra åbningen i 1861 til 1873, fra fattigvæsenets regnskabsjournal 1856-1861, kassebogen 1862-1869 og korrespondancejournalen fra 1861-1862. Desuden er dagbøgerne fra 1872-1874 brugt, med det forbehold at de er ført ca. 10 år efter omhandlede periode, men dog som et fingerpeg om, hvilke hændelser i anstaltens dagligdag, man har ønsket at notere.

Der skal i det følgende redegøres for forholdene i relation til Søeborgs påstande:

Fattigskatten bruges fornuftigt og tiggeri undgås

Et af sogneforstanderskabets hovedargumenter og et væsentligt formål for anstalten var som sagt, at alt for mange modtog hjælp uden at være egentlig berettiget hertil, og at en fattiggård ville medføre, at kun i denne kunne understøt-

telse modtages, med enkelte undtagelser.

Ved at gennemgå fattigvæsenets *regnskabsprotokoller* (som indeholder udbetalinger via understøttelser og andre fattigudgifter) for årene 1856-1866 ses følgende:

Antallet af personer, der fik hjælp, var:
1856: ca. 280 personer, 1857: 220 do., 1858: 228 do., 1859: 208 do., 1860: 198 do.

I 1861, hvor anstalten åbner, er der i regnskabsjournalen anført ca. 145 personer, og desuden blev der givet ekstraordinær hjælp til 35, i alt 180 personer. Videre oplysninger om fattigvæsenets udgifter kan desværre ikke findes i de eksisterende kilder før protokollerne fra 1868.

Man kan her i forsørgelsesplanen se en tendens til, at færre åbenbart har søgt om understøttelse for året 1861, muligvis fordi den kommende anstalt nu har hængt som en trussel over de trængendes hoveder.

Alle fattige på anstalten ?

Det interessante er nu, om de understøttede efter 1. april optræder i fattiggårdens hovedbog - principielt, iflg. reglementet, skulle *alle* jo nu understøttes

på anstalten, d.v.s. optages her, og de ikke virkelig trængende ville derfor automatisk afstå fra at søge hjælp.

Men når man sammenholder de i regnskabsjournalen anførte personer med anstaltens hovedbog, hvori der føres protokol over samtlige indskrevne, er det kun ca. 31 ud af de ca. 180 personer fra fattigvæsenets regnskabsprotokol, der optages på fattiggården i løbet af 1861. Det er typisk for kvindernes vedkommende gamle koner (enker), enker med børn samt en enkelt ung, lam kvinde – i alt ca. 218 kvinder. Af disse kom 7 fra sognets fattighuse i enten Tikøb eller Gurre.

For mændenes vedkommende er det ligeledes ældre mænd plus en enkelt yngre - drikfædig - der indskrives. I alt ca. 12 mænd fra protokollen, hvoraf 9 kom fra fattighuset i Tikøb.

Af børnene er det kun en enkelt dreng på 13 ½, der flyttes på fattiggården. Heraf kunne der så konkluderes, at der i 1861 kun opholdt sig ca. 31 personer på fattiggården i Tikøb, og at ca. 149 nu afstod fra hjælp, fordi de faktisk godt selv kunne tjene til dagen og vejen. Men hovedbogen viser, at der ved udgangen af 1861 var indskrevet 91 personer, voksne og børn, på anstalten.

Mange ukendte skæbner

Som det ses er der en klar uoverensstemmelse mellem tallene; hvor blev resten af de tidligere understøttede af efter 1. april, når de ikke kom på fattiggården?

Desværre giver kilderne ikke noget svar herpå. Regnskabsprotokollen siger ikke

noget om de understøttedes alder, hvorfor det er umuligt at se, om det hovedsagligt var de yngre, der ikke kom på fattiggården. I hovedbogen er der relativt flest gamle, men dog en del yngre personer, samt en del børn. Altså er alder ikke hovedbegrundelsen for at komme på anstalten.

Skal der alligevel findes mulige forklaringer på problemet, kan man antage følgende: personer, der understøttedes før 1. april, men som *ikke* indskrives på fattiggården, var

- folk, der satte sig for kraftigt imod, og som man alligevel fortsatte med at understøtte
- folk, som fattigvæsenet havde en formodning om kunne "tvinges" i arbejde ved truslen om fattiggården,
- folk, der p.g.a. sygdom var for besværlige eller for smittefarlige for andre,
- børn, der (billigt) var godt placerede i plejefamilier, eller
- muligvis personer, der nægtede at lade sig indskrive på fattiggården, og som derfor nægtedes yderligere hjælp.

Nye, ukendte fattige?

Men der opstår andre problemer. Hvorfra kom de "nye" beboere, der i løbet af året blev indskrevet på anstalten, men som ikke står i regnskabsjournalen? Og hvorfor er f.eks. gamle Ingeborg Rasmusdatter på 95 år og Ane Bendsdatter indskrevet på fattiggården fra Tikøb fattighus, når de ikke i forvejen stod i regnskabsjournalen?

Svaret kan *måske* være, at der har været tale om løsgængere, "lette" kvinder, tigere eller drikfældige, som ikke tidligere havde søgt om hjælp, men som sogneforstanderskabet ikke ønskede skulle gå

frit omkring og være til byrde for sognet. Nu kunne disse placeres på fattiggården. Det kan også have været gamle (måske Ingeborg og Ane?), der misrøgtedes af deres slægtninge, og for hvem fattigvæsenet ønskede at skabe en tåleligere tilværelse på fattiggården. Måske var det børn, der ikke trivedes eller som var for dyre i "drift" hos deres plejefamilier - og så selvfølgelig børn, der blev indskrevet sammen med forældrene (moderen).

Hvad med børnene ?

Af tallene fremgår, at 22 af de 23 tidligere forsørgede børn ikke kommer på anstalten. I en artikel i Helsingør Avis vedr. den nyåbnede anstalt står der, at den har optaget *64 samtlige i Sognet hjemmehørende Pleiebørn*, hvilket altså ikke stemmer overens med de undersøgte kilder. Plejebørn var billig arbejdskraft, og måske findes svaret her: Plejefamilierne ønskede ikke at slippe børnene.

Kan det således nu, som hævdet af Chr. Søeborg, siges at

- den fattige får nu den hjælp, den fattige bør have
- hjælpen kommer kun den virkelig trængende til gode
- yderne af hjælpen har sikkerhed for, at

pengene bruges efter deres bestemmelse - tiggeren og omdreven forhindres, og deraf følgende kriminalitet ?

Det er som nævnt svært at vide, i hvilken grad de "resterende" fattige (dem, der ikke kan følges i anstaltens hovedbog) stadig får hjælp - vi kan ikke se, hvorvidt fattigvæsenet stadig har udgifter til fattige uden for anstalten efter 1. april 1861.

De dovne og ugidelige skræmt væk?

Om hjælpen således kun er kommet den virkelig trængende til gode - altså at fattiggården har skræmt de dovne og ugidelige væk - er ikke til at se. Vi ved ikke, hvor mange der med truslen om fattiggården har skaffet sig et arbejde. Vi ved ikke, hvor mange der for at undgå fattiggården har takket nej til understøttelse, og som følge deraf reelt har levet på (under?) et eksistensminimum, og vi ved ikke, hvor mange der af sogneforstanderskabet forkert vurderedes til at kunne klare sig selv.

Det er nærliggende at tro, at det har drejet sig om en del. Men de mange nye navne, der dukker op i hovedbogen, kan indikere, at nogle nu i anstalten fik den hjælp, det *offentligement* vedkommende

Liljeb Anstalt.

Et Hold Tørvelæggere kunne strax faae Arbejde i Sommeren med Tørvelægning i Anstaltens Møser, naar de snarest henvende sig derom paa Anstaltens Contoir.

Nord for bygningen havde Anstalten sin egen tørve-mose. Måske var det meningen at lemmerne selv skulle klare opgaverne her, men øjensynligt måtte man rekvirere fremmed hjælp.

Helsingør Avis den 25. maj 1872.

havde behov for.

Som nævnt mangler der kilder til at *beskrive forholdet mellem forsørgede i og udenfor anstalten i årene 1861-1868*. Desuden er kilderne til at belyse gruppen udenfor anstalten mellem 1868 og 1880 desværre ikke særligt overskuelige, idet de trængende er opført fortløbende og uden årstalsinddeling. For at undersøge, nøjagtigt hvornår de har fået hjælp, vil det være nødvendigt at gennemgå hver enkelt modtagers støtte for at se, hvilket kvartal/år vedkommende har modtaget hvilken type hjælp.

I denne artikel har jeg udregnet *gennemsnittet af understøttede* i de år, protokollerne omhandler. Tallene stammer fra hhv. "Resolutionsprotokol over fattighjælp 1868-1875" og "Protokol over fattigunderstøttelse 1868-1880". Et groft gennemsnit viser, at der i perioden er givet hjælp til omkring 58 personer årligt uden for anstalten. I perioden 1872-1874 har der i gennemsnit været ca. 100 personer indskrevet på fattiggården, iflg. anstaltens dagbog for disse år.

I perioden 1868-1880 kan der altså antages at have været ca. 150-160 personer under offentlig forsorg årligt, enten som modtagere af understøttelse udenfor anstalten eller som indskrevne på denne.

Sammenholdt med antallet inden åbningen af fattiggården i 1861 ses der altså en nedgang i antallet af understøttede, hvilket betyder, at fattiggården muligvis har haft en effekt på anmodningerne om fattighjælp. Igen må der dog tages forbehold, idet der i al almindelighed kan have været en nedgang i antallet af fattige.

F.eks. kan afvandring til byerne have betydet færre fattige i landkommunerne, arbejdsbetingelserne kan være forbedrede m.m.

Forplejningen

Hvad angår hjælpens omfang på fattiggården må man hævde, at den har været fyldestgørende, i hvert fald ud fra et eksistensminimumskrav. I reglementet er kostplanen beskrevet, og intet tyder på, at der har været afvigelser fra denne. Antallet af personer i hovedbogen stemmer overens med kassebogens angivelser af antallet af tilberedte portioner, d.v.s. at der er købt ind og lavet mad til lige så mange lemmer, som er til stede på anstalten. Kassebogen viser også indkøb, der svarer til kostplanen. I øvrigt har Johnny Wøllekær i en undersøgelse af fynske fattiggårde undersøgt næringsværdien af kosten på disse (som i store træk ligner kostplanen på Tikøb), og fundet ud af, at maden faktisk var tilfredsstillende ud fra et ernæringsmæssigt synspunkt. Den stemte overens med, eller var måske endog bedre end datidens simple husmandskost.

At dømme efter korrespondancejournalen har der desuden været holdt skarpt øje med kvaliteten af de varer, der blev leveret til anstalten - ikke kun med de varer, der skulle forarbejdes af lemmerne, men også med de produkter, der skulle bruges til lemmerne. F.eks. klages der fra anstaltens side til købmand Stilling, Helsingør, over det leverede smør - det var for dårligt i forhold til prisen. Bekymringen over, om der kunne udleveres brød til lemmerne, fremgår af et brev fra Søborg til pastor Kaae (formand for direktionen): "*Vi mangler nu aldeles brød og standser be-*

spisningen, hvis ikke brød kommer til min rådighed inden 12 timer, som mindst, eller fuldmagt til at købe det andetsteds." Bager Johansen havde åbenbart svært ved at holde sin aftale! Det kneb også for proprietær Nielsen, Landlyst, at levere god mælk, der klages gang på gang til ham over, at *"mælken løber hver dag ved kogningen sammen i ost og valle"*. Desuden kunne han kun levere mælken til d. 1. november. Derfor blev brygger Wiibroe (der i øvrigt var leverandør til anstalten) spurgt, om han ville levere øl - den næstsimpleste sort - til samme pris [som mælken] i betragtning af det meget større forbrug.

Der er flere eksempler på, at f.eks. gamle eller børn kommer til anstalten *"kun iført pjalter"*. Ved ankomsten får de tildelt tøj, træetøfler/sko, såfremt det, de har på ved ankomsten, er pjaltet, samt en seng.

Lægehjælp

Hvad lægehjælp angår, fremgår det ikke umiddelbart, om anstaltens læge, doktor Mathiesen, Hellebæk, har aflagt sit reglementerede månedlige besøg. Så vidt jeg kan se, kommer han første gang d. 14. juli 1861, hvor han gennemgår samtlige lemmer, anstaltens medicin, ordinationslisten m.m.

Til gengæld kommer han, når der optræder særlige problemer, f.eks. da der skulle tages stilling til amputation af Christiane Pedersens ben. I den forbindelse ønskede først doktor Klingberg, Esbønderup Sygehus, at se Christiane, senere blev doktor Mathiesen indkaldt til *"en samtale betreffende direktionsbeslutningen af 5.ds. (juli), som tilsigter amputation af benet på lem nr. 25, Christiane Petersen."*

Den 29. juli får Mathiesen besked om, at Klingberg vil foretage amputationen. Den 7. august får sognefoged Peder Sørensen besked om, at der udbedes en vogn til anstalten før kl. 8 for at køre Christiane til Esbønderup. Her bliver hendes ben amputeret 9. august 1861.

Disse eksempler fra gennemlæsningen af såvel hovedbog som korrespondancejournal bekræfter indtrykket af en virkelig interesse i og anstrengelse for på bedste vis at opfylde de basale behov for lemmerne.

Selvbevidstheden og arbejdslysten

Disse påstande er vanskelige at efterprøve ud fra kilderne, idet fattiglemmerne ikke selv har nedfældet deres erfaringer med opholdet. Ved at undersøge kirkebøger, folketællinger, domsprotokoller o.lign. ville det muligvis kunne spores, hvordan det gik såvel voksne som børn senere hen, men det er ikke forsøgt i denne artikel.

Hvad der kan tolkes ud fra de forhåndenværende kilder er, at så godt som alle de indskrevne lemmer har udført arbejde i forskelligt omfang på anstalten. Det er primært opgaver som fletning af måtter, plydsning af tov, fremstilling af træetøfler/sko, skamler, kardæsker og koste. Der var god afsætning af produkterne, der solgtes til oplandet, men også til København og Hillerød. Søborg må på et tidspunkt afvise en bestilling, da produktionen simpelthen ikke kan følge med efterspørgslen.

Andre beskæftigelser

Men der er også mere husligt arbejde i form af vask, gangkonearbejde, køkkenarbejde, børnepasning m.m. Desuden bli-

ver mange lemmer, børn som voksne, udlejet til forskellige personer i sognet, bl.a. præsten (pastor Kaae, formand for direktionen), proprietærer og gårdmænd. De lejes ud som vogtere, røgttere, som daglejere, malkepiger, høstarbejdere, stenslagere og andet; lønnen herfor indgår som betaling for lemmernes ophold på anstalten. Men efter al sandsynlighed har udgiften for den, der således lejede et fattiggårdsllem, været så lille, at der har været råd til at give den fattige lidt ekstra til sig selv, som han så har kunnet råde over.

Flere af lemmerne bliver ansat i fæste og udskrives dermed af fattiggården, men der er talrige eksempler på, at de ikke holder længe i pladsen - ofte forlader de selv stedet, men det ses også, at de "bortjages".

Til denne artikel har jeg gennemgået korrespondancejournalen og hovedbogen fra anstaltens åbning og frem til sommeren 1862. I denne periode er der ca. otte (voksne) lemmer, der enten render bort fra anstalten/tjeneste eller bliver bortvist fra tjeneste. De bliver enten indfanget af politiet og bragt tilbage til anstalten, eller også vender de frivilligt tilbage.

Går man til dagbogen 1872, ser det ikke ud til, at meget er ændret. Også her berettes adskillige gange om tyvagtige, bortløbne eller udeblevne lemmer. Thora Tellin, der ellers to gange har fået tilhold af politiet, udebliver en søndag nat. Anders Steffensen (62 år) blev fundet beruset i en vejgrøft og bragt til anstalten. En anden indskreven (mand) kom hjem til fattiggården i meget beruset tilstand og blev frataget $\frac{1}{4}$ pot brændevin.

Sædeligheden eller mangel på samme

Også hvad sædelighed angik, kunne det være svært at være moralsk. Henrik, der var kommet til anstalten fra Ladegården i København, og som var gift med Kirsten Pedersdatter (også beboer på anstalten), gjorde i 1869 den 20-årige sindssvage Stine gravid; hun fødte sønnen Martin. Stine havde været på anstalten siden 1864.

Hos disse lemmer var det altså ikke lykkedes at hæve moralen. Om arbejdet har øget deres selvværd vides naturligvis ikke, men noget tyder på, at en del af de indskrevne i hvert fald har haft så meget selvværd, at de ikke ville bøje sig under fattiggårdens disciplin.

Om de andre lemmers moral er det svært at dømme, men det ser ud til, at der fra fattiggårdens side er gjort et forsøg på at højne denne via beskæftigelse, støtte og tillid. Korrespondancejournalen afslører nemlig en livlig brevveksling mellem anstalten (Søeborg), pastoren (Kaae) og lokalbefolkningen med henblik på at skaffe lemmerne tjeneste, og ofte lykkes det også. Det ser også ud til, at anstalten faktisk støtter op om sine lemmer.

Der findes et eksempel på, at fattiggården betalte en af lemmernes gæld, nemlig for Bodil Fisker, der skyldte 2 Rdl. hos hattemageren i Helsingør, eller at man gravede til bunds i årsagen til bortvisning fra tjeneste, som i Laura Mortensens tilfælde. Hun blev bortvist fra Kronborg Ladegaard med den begrundelse at hendes klæder var mangelfulde, men Søeborg svarer, at hun var bedre forsynet med klæder, end de fleste tjenestetyende af den fattige klasse. Sagen førtes i øvrigt til doms, på anstaltens forlangende, og det

ser ud til, at anstalten vandt sagen, eller i hvert fald, at der blev udarbejdet et forlig mellem denne og Kronborg Ladegaard, så Laura kunne starte i en ny tjeneste. (Laura røg de følgende år ud og ind af anstalten, og i 1864 besluttede man ikke oftere at optage hende.)

Småbørnene – ikke velsete på anstalten

For børnene gælder det, at Søeborg sammen med anstaltens læge ret hurtigt fandt ud af, at det var en dårlig idé at have små børn (under 2 år) på fattiggården. De er *"aldeles fordærlig for sammes [Anstaltens] Bestaaen med hensyn til Ro, Orden og Renlighed."*

Doktor Klingberg fra Esbønderup Sygehus meddeler i febr. 1862 sin utilfredshed over

„Smaabørnenes vedblivende Optagen i Anstalten som et ubetinget forkert Princip, der maa foranledige Svineri og, navnlig henset til Esbønderup Sygehus' Afvisning af de 6 Fnatpatienter." Sygehuset havde nemlig måttet afvise nogle af lemmerne p.g.a. pladsmangel, og Klingberg mente derfor, at med sådanne vilkår måtte man på anstalten gøre alt for at begrænse sygdomsspredning.

Fnat huserede kraftigt, som det fremgår af hovedbogen (bl.a. fordi nogle af børnene *"ere befængte med Fnat p.g.a. deres grænseløse Svineri, og da Baghusets øvrige Beboere trues med alle at blive fnattede"*). Det var altså af hensyn til anstaltens velfungeren, at små børn skulle udelukkes - ikke af hensyn til børnene.

Således ses det også af korrespondancejournalen, at flere af de mindste/nyfødte hurtigt sættes i pleje. I 1862 fødte den 22-

årige Bendte i anstalten en datter, der allerede en måned efter blev sat i pleje. Den ovenfor nævnte Stine, der i 1869 fødte sønnen Martin, blev kørt til Plejelt for at *"gøre barsel"*. Hun var tilbage på anstalten efter ca. 3 uger, men Martin kom først hertil som 2-årig (hvor han i øvrigt døde som 3-årig). Da hun atter i 1871 var gravid, blev hun kørt til Tibberup for at barsle, hvorfra hun også denne gang kom tilbage til anstalten efter ca. 3 uger, uden barnet. Så noget tyder altså på, at børn under 2 år var uønskede, hvilket bekræftes af hovedbogen, hvor der i anstaltens første år kun er ét barn under 2 år (Niels Christian, der var kommet med sin mor og 3 ældre søskende).

Skolebørnene

Men ellers fortæller journalerne ikke meget om børn under skolealderen; de nævnes kun, når de sættes i pleje eller kommer på hospitalet (ofte for fnat), eller når de dør. Dog ses det af hovedbogen, at selv de mindre børn bliver sat til at arbejde i anstalten, f.eks. med væve- og flettearbejde. De har formentlig også deltaget i kartoffeloptagningen, som i dagbogen 1872 er noteret til d. 14. oktober: *"Kartofler optages."* For de større børns vedkommende kunne de uden for skoletid lejes ud til forskellige formål (f.eks. udbad pastor Kaae's forvalter sig 5-6 børn til at lægge runkelroer), men ellers var det først efter konfirmationen, at de blev bortfæstet.

Konfirmationen tog anstalten sig selvfulgelig af, og der blev sørget for de unge konfirmander; således bestilles der i 1871 trækasser og sko til dem. Ofte støder man i hovedbogen på bemærkninger om, at der er sørget for konfirmationsstøj til børnene.

Tiljøb Anstalt.

Biditationen over Forbrugsartikler ved Tiljøb Forsørgelsesanstalt for 2det Halvaar 1872 omfatter: Byggryn, Bygmel, gode gule Kogevæter, Rugbrød, fersk Dre- og Kalveljød, Öl, afflummet Mælk, Rjølenssalt, Liverpoolsalt, Sirup, Klivfist, dansk malet Sennep, Kommen, god Eddike, Petroleum pr. Pd., grøn Sæbe pr. $\frac{1}{4}$ Pd., Soda, Ballefsand, West-Hattley store Stentul.

Forøvrigt ster Beveeringen efter Conditioner, som ligge til. Eftersyn i den sædvanlige Contoirtid paa Communecontoiret. — Skriftlige Tilbud med nøjeste Pris og paategende „Beveering“ modtages **senest den 25de dennes** paa Communecontoiret.

Tiljøb Anstalt, den 9de Juni 1872.

Bestyrelsen.

Tiljøb Anstalt.

Paa den ved Anstalten foresaldende Kjørsel med Fabrikata m. v. samt Behandlingen af dens Jord i Tidstrummet fra 1ste Juli d. A. til 30te Juni 1873 modtages skriftlige Tilbud **senest den 25de dennes** paa Communecontoiret; i Genhold til den fremlagte Fortegnelse med anførte Priser, hvorpaa der kan gøres Over- eller Underbud af mindst 5 pCt.

Tiljøb Anstalt, den 9de Juni 1872.

Bestyrelsen.

Tiljøb Anstalt.

Paa Hjemtjerselen af de paa Anstaltens Røseflytter oplagte Løv, modtages skriftlige Tilbud pr. 100 Favne paa Communecontoiret, **senest den 25de dennes**.

Conditioner ligge forinden til Eftersyn.

Tiljøb Anstalt, den 9de Juni 1872.

Bestyrelsen.

Liljeb Anstalt.

Anstaltens Kløverslet, circa 1 Td. Land, vil blive bortsolgt paa Stedet **Onsdagen den 26. dennes**, Eftermd. Kl. 6, til den Højslydende efter Conditioner, der forinden ligge til Eftersyn paa Communecontoiret.

Liljeb Anstalt, den 9de Juni 1872.
Bestyrelsen.

Liljeb Sogn.

Fattigvæsenet ønsker et idiotisk Fruentimmer anbragt hos en Familie i Sognet, hvor hun kan erholde den fornødne Pleje og Tilsyn. Nærmere Aftale om Betalingen for hendes Ophold kan træffes paa Communecontoiret i Liljeb.

E. Lichtenberg,
f. T. Fmd.

På disse to sider gengives en række annoncer fra Helsingør Avis den 10. juni 1872.

Øverst t.v. en licitation over forbrugsartikler til Anstalten for 2. halvår 1872. Som det ses er det en bred vifte af varer, bl.a. byggryn, rugbrød, surup, klipfisk, kommen og store stenkul.

De måtter m.v. der blev fremstillet på Anstalten skulle jo transporteres ud til forbrugerne, og til det arbejde ønskede man tilbud på kørslen - således som det fremgår af anden annonce. Annoncen nederst t.v. handler på samme måde om hjemkørslen af de tørv, der blev taget op i Anstaltens mose.

Øverst på denne side annonceres Anstaltens kløverslet til salg ved en auktion.

Og nederst denne side forsøger Anstalten at finde et „plejehjem“ til et såkaldt „idiotisk fruentimmer“, som ønskes anbragt et sted i sognet, hvor hun kan få den fornødne pleje og tilsyn.

Hvad skolebørnene angår, har der været en del korrespondance mellem lærer Simon Andersen og anstalten vedrørende disse. Allerede 10. april 1861 sendes besked til Andersen om 4 drenge og 5 pigers optagelse på Tikøb skole (hvilket stemmer overens med de først indskrevne børn på anstalten under konfirmationsalderen). I det følgende år går der besked fra Andersen til anstalten, i de tilfælde han har set sig nødsaget til at straffe børnene (f.eks. to piger der skulker), eller når nogle af børnene er særligt dovne (f.eks. Caroline Hansen), eller, når han har brug for oplysninger om nye børn.

Omvendt giver anstalten lærer Andersen besked, hvis nogle af børnene p.g.a. sygdom/hospitalsindlæggelse ikke kan passe skolen. Man beder også Andersen om, "fra tid til anden", at forsyne fattiggårdens skolebørn med de fornødne penne, skrivebøger m.m. - anstalten betaler naturligvis. Og det er åbenbart vigtigt at håndhæve princippet om fattiggårdsbørnenes skolegang, for selv en dreng som nr. 14, Christen Nielsen, der var tiltalt for tyveri og foreløbig indsat i anstalten, sendes midlertidigt i skole.

Den tvivlsomme økonomiske fordel

" - og ikke mindst, den "Pecuniære" Fordel: der er Økonomi i at drive en Fattiggaard."

Som nævnt tidligere, har jeg i denne artikel valgt ikke at gøre rede for økonomien i detaljer. Formålet her er at forsøge at give et overblik over de udgifter og indtægter, fattigvæsenet havde inden åbningen af fattiggården, og sammenholde tallene med anstaltens udgifter og indtægter i de første år.

Fattigvæsenets udgifter i årene 1856-60 var på hhv. 3630, 3447, 2510, 2590 og 2968 Rdl. (tallene er afrundede). Beløbet dækkede posterne brød, klæder, ildebrændsel, lægehjælp og medicin, begravelser, fattighusene, diverse, fx. ilbude, sko, skudsmålsbøger etc. Dette er de tal, der fremgår af fattigvæsenets regnskabsprotokol, mens man for anstaltens vedkommende i kassebogen 1862-66 ser følgende tal:

År	1862	1863	1864	1865	1866
Udg.	1123	2090	2370	2907	2955
Ind.	1226	2501	2370	2907	2817

Ser man på anstaltens første år, er hvert årsregnskab afsluttet med en "recapitulation" over hhv. indtægter og udgifter, som hver især er delt op i hovedgrupper. Fælles for disse første år er udgifter til økonomien (= husholdning), beklædning, inventar, reparationer, overarbejde, dagleje, linninger, transport og fragt, materiale og "andre udgifter".

I 1862 indgik også barbering af syge samt plejeløn for børn uden for anstalten. I 1864 er udgifterne til beklædning og inventar faldet, mens alle øvrige poster er steget. Desuden er der kommet nye udgiftsposter til, nemlig til ligkister og grave, skatter, brænde, ekstrapleje udenfor reglen, samt "*contant til kassereren ifølge kvitteringer*".

Som det kan ses, er der i de første to år overskud, de to næste år balance, og i årene derefter underskud i anstaltens regnskab. Men umiddelbart ser det altså ud til, at Søborgs påstand om de

"pecuniære" fordele er rigtig i 1863. Men med tiden lader det til, at anstalten rent faktisk giver underskud, og kommunen måtte f.eks. i 1866 yde tilskud. Desværre mangler som sagt kilderne til belysning af fattigvæsenets udgifter uden for anstalten i dennes første år, og det er derfor ikke muligt at vide, hvor meget der ydedes til de øvrige fattige i sognet, og dermed til de samlede fattigudgifter.

Et fattiglems skæbne

Caroline Mortensen indskrives som 17-årig d. 5. april 1861 på anstalten som lem nr. 11 (hendes mor, Maren, samt 4 af hendes søskende ligeså). Allerede fire dage efter hendes ankomst gøres der en bemærkning om hendes manglende "*paapassenhed og moralitet*". Der notes i hovedbogen: "*Kan ikke drives til at bestille noget.*"

Den 20. april er en forespørgsel fra hr. Bjørnsen om at få Caroline som malkepige. Om hun kom til Bjørnsen vides ikke, men den 15. juni er hun i hvert fald atter på anstalten, for her skrives der i journalen: "*Meldt hr. Pastoren, som Formand i Direktionen, at man Dags Middag har seet sig nødt til, for grov Opsætsighed, at indespærre Caroline Mortensen Nr. 11*". Hun lukkes ud den 18. juni.

Den 19. juni udskrives hun til tjeneste hos Anders Larsen i Esbønderup, men hun render bort den 11. oktober. Den 17. oktober skrives der til sognefogeden på Kathøj: "*anmoder om at foranstalte det Fornødne m.h.t. Nr. 11, Caroline, der nu atter er kommen tilløbende uden nogen som helst Legitimation.*"

Allerede den 19. oktober stikker hun atter

af fra anstalten. Hun ender i arresten i Helsingør, og herfra kommer hun tilbage den 28. november 1862. Den 2. maj 1863 kommer hun i tjeneste i Dronningmølle. Den 9. februar 1864 er hun tilbage i anstalten, og den 21. marts får hun tjeneste i Helsingør.

Sogneforstanderskabet beslutter nu ikke at modtage hende mere i anstalten. Caroline kommer imidlertid et år i forbedringshuset, og her føder hun en søn, der 27. oktober 1865 optages på fattiggården, hvorefter han sættes i pleje.

Trods sogneforstanderskabets beslutning, indsættes hun atter 17. december 1866 på anstalten, denne gang sendt af Københavns politi. Fattigvæsenet i Tikøb overvejer nu at sende hende til Roskilde Tvangsanstalt, men det bliver åbenbart ikke til noget, for d. 1. februar 1867 kommer hun i tjeneste i Esbønderup, men hun bortjages, og er tilbage igen den 18. juli. Den 25. september udskrives hun til køresten i Esbønderup Skovhuse, men vender - frugtsommelig - tilbage, datoen angives ikke. Hun nedkommer med et dødfødt drengbarn.

Mere hører vi ikke til Caroline.

Albertine Jensen

Albertine Jensen, 53 år, der indskrives 17. september 1861. Hun løb bort i 12 dage, og man sætter en efterlysning i avisen i Helsingør. Da hun i december 1861 findes af politiet, sendes hun retur til anstalten - i øvrigt som passager hos mælkekusken Hans Nielsen. En tidligere arbejdsgiver, etatsrådinde Olrik fra Helsingør, beder direktionen om i strafansættelsen at tage hensyn til Albertines ellers gode

opførsel i anstalten, og Søborg lover at gøre hvad han kan. Men hun får alligevel, ser det ud til, 15 dage på vand og brød som straf.

I januar 1862 kommer hun to dage i arresten for tyveri, og i marts idømmes hun 2 måneders fængsel i Fredensborg arrest. Vi ved ikke hvorfor. Hun kommer tilbage til anstalten 31. maj 1862, udskrives til tjeneste i Plejelt, og kommer atter til anstalten den 18. oktober 1862, "nøgen", som der står i hovedbogen.

Den 2. maj 1863 kommer hun til pastor Kaae i Tikøb, men den 20. juli 1863 er hun tilbage i anstalten.

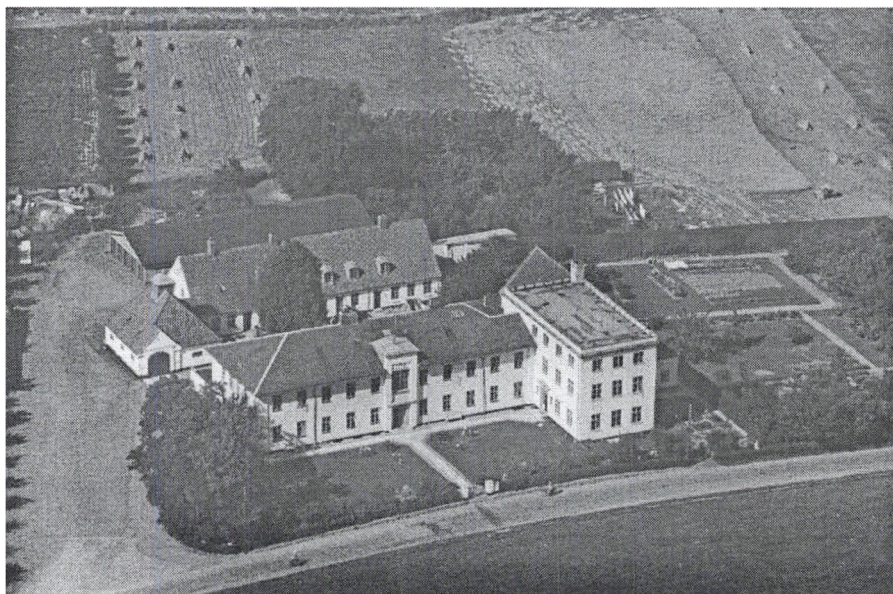
Om Albertine står der i hovedbogen: "*På*

Grund af hendes aldeles ulidelige Spektakler, stadig Ufred i Fuldskab og Adfærd, afsondret i særskilt Værelse 8/5 - 8/7 1867". Derefter noteres det: "Skulde have været sendt til Roskilde Tvangsansalt, men man har forsøgt paa, til det sidste, at paanøde hende her".

Vi ved ikke, hvor Albertine endte.

Den 17-årige Emma

Emma, 17 år, indskrives 27. marts 1862 af kromand Hansen i Hellebæk, idet hun hverken har tjeneste eller logi (moderen er i anstalten). Kommer iført pjalter. Hun er åbenbart ikke helt nem, for hun har ikke været på anstalten længe, før det noteres, at hun tildeles en lussing. Emma

Tikøb Kommunes Forsørgelses- og Arbejdsanstalt er i tiden løb blevet anvendt til mange andre formål - her fotograferet omkring 1950, medens der var alderdomshjem og kommunkontor i ejendommen.

På Anstalten var der ansat en „plejemoder“ til at tage sig specielt af de mindre børn, som var anbragt dér.

Bemærk i øvrigt, at man skulle henvende sig på kommunekontoret. Tikøb var den første landkommune i Danmark, der indrettede et kommunekontor med

daglige åbningstider og fast personale. Først i starten af 1900-tallet oprettede den næste sogne- eller landkommune sit eget kommunekontor - og det var Gentofte kommune, der på det tidspunkt var blevet en af Danmarks største landkommuner.

TIJSJØ ANSTALT.

En Bestilling som Plejemoder for de paa Anstalten anbragte smaa Børn er ledig og ønskes besat snarest mulig.

Andragender om denne Bestilling, ledsaget af fornødne Oplysninger, tuane indleveres paa Kommunekontoret i Tilsjød, hvor de nærmere Betingelser for Ansættelsen kunne erfares.

Tilsjød Anstalt den 15 Juni 1872.

Bestyrelsen.

kommer i tjeneste d. 23. april, men vender tilbage 1. juli samme år.

Fra den 28. september til d. 22. december 1862 afsoner hun en straf i Fredensborg arrest, for hvad vides ikke. Fra den 1. maj 1863 er hun i fæste, men er tilbage i anstalten den 3. december. Hun render bort 29. marts den følgende år, arresteres og bringes tilbage af Helsingør politi d. 1. april, og sendes 2. april til Fredensborg arrest. *“Nu i Forbedringshuset 1 Aar”* skrives der.

Sogneforstanderskabet beslutter 12. april 1864, at denne pige *“ikke oftere [vil] blive optaget i anstalten”*. Men Emma kommer alligevel tilbage den 14. oktober 1865, og videre i tjeneste den 24. november i Snekkersten.

Sidste gang, vi hører om hende, er da hun 10. februar 1867 kom tilbage til anstalten, denne gang fra Jylland. Hun var frugt-sommelig, og udskrives 20. februar samme år, for at barsle hos Niels Pedersen i Bors-holm. Barnet blev sat i pleje, og døde i sommeren 1867.

Indsieder Jens Nielsen fra Harreshøj.

Pastor Kaas anmelder i maj 1862 indsieder Jens Nielsen og kone fra Harridshøj (Harreshøj) til optagelse. Jens, 56 år, mødte dog ikke op, kun hans kone, den 65-årige Ane Margrethe. Hun døde i anstalten i 1866.

14. oktober 1862 indsætter fogeden Jens i anstalten, men han forlader stedet den 5. juni 1863. Den 25. oktober 1863 er han tilbage på anstalten. Når Jens er på fattiggården, opfører han sig skidt: *“Trodsig, drikfældig, opsætsig, ødelægger Maatter”*, står der blandt andet om ham.

Den 1. april 1864 bortfæstes han til 1. november 1864, og det ser ikke ud til, at han vender tilbage igen.

Hvorfor lemmerne så ofte vendte tilbage til anstalten fremgår ikke altid af kilderne. Som det ses, er det ofte myndighederne, der bringer dem tilbage. Men det må også antages, at de fattige ofte ikke havde noget alternativ.

Den forsvundne landsby - Tibberup

Glimt fra perioden ca. 1300 – ca. 1900

af Kjeld Damgaard

På kun 50 år er det lykkedes myndighederne at udradere Tibberup – skønt den har eksisteret i mindst 700 år – og sandsynligvis endnu længere. Myndighederne er i dette tilfælde Det kgl. Postvæsen og kommunen i skøn forening.

Det forholder sig jo sådan, at selv folk der bor i Tibberup tror, at de bor i Espergærde, alene fordi postadressen er *3060 Espergærde*. Det er imidlertid en forholdsvis ny foreteelse. Faktisk er det kun 50 år siden, at det meste af Tibberup postmæssigt hørte under *Humblebæk*. Endnu i dag hører et lille hjørne ved Gammel Strandvejs sydende endnu til Humlebæk, men i 50 år var postadressen "*pr. Humlebæk*", hvilket i øvrigt også har givet anledning til misforståelser. En af Tibberups berømteste beboere hed således Emma Gad, og p.g.a. postadressen dengang var Humlebæk, bliver hun endnu i dag betragtet som have boet i Humlebæk. Det uagtet, at ejerlavet var og er Tibberup, sognet var Egebæksvang og kommunen Tikøb.

Postadresser er historisk set ganske nye.

Det meste af Tibberup har således haft 4 forskellige postadresser på 120 år. Indtil 1864 skulle man skrive *pr. Helsingør* på breve til en beboer i Tibberup. Fra 1864 til 1902 skulle man skrive *pr. Humlebæk*, og først fra 1902 til 1952 *pr. Humlebæk*, og først fra 1952 *pr. Espergærde* (fra 1976 *3060 Espergærde*).

Den anden større synder er Helsingør Kommune, der fuldstændigt har ignoreret at Tibberup eksisterer. Kun nabokommunen Fredensborg-Humblebæk anerkender, at der er en by med dette navn. Endnu kan man nemlig på hhv. Krogerupvej og Kellerisvej i nabokommunen finde skilte, der viser i retning mod Tibberup. Her i Helsingør Kommune er der imidlertid umuligt at opdrive så meget som ét skilt med navnet. Når man nærmer sig Tibberup fra hhv. syd eller vest står der såmænd "*Espergærde*" på byzoneskiltene. Hverken disse eller de "gammeldags" blå byskilte fortæller, at Tibberup er nået – ikke engang ved indkørslen til Gammel Tibberupvej.

Resultatet er, at mange mennesker i dag ikke aner hvor de bor. De kalder hele molevitten for Espergærde og er glade og tilfredse med det – lige indtil de opdager, at der er en helt anden historie. De værste til at skamride Espergærde-navnet er imidlertid ejendomsæglerne. De

meddeler ganske uden blusel, at denne eller hin ejendom ligger centralt eller hyggeligt i det gamle Espergærde – selvom lokalkendte med det samme kan se, at ejendommen ligger eksempelvis i Tibberup eller Mørdrup gamle landsbyer.

På vedføjede kort er Tibberups grænser optegnet, og som det ses er det en ganske stor del af det nuværende postdistrikt "Espergærde", som rettelig er Tibberup.

Tibberup i ældre tid

Hvad ved vi om Tibberup i middelalderen? Desværre uendeligt lidt. Tibberup nævnes første gang i den såkaldte "Æbelholtbog" – en bog omhandlende Æbelholt Klosters besiddelser. Det sker i

1314 og af skrivelsen fremgår det, at en adelsmand, Jacob Bosøn, skænker en gård i Tibberup til Æbelholt Kloster, for at munkene dér kunne bede for ham.

I 1370 nævnes Tibberup i Roskildebispens Jordebog, hvoraf det fremgår, at bispesædet da ejede en stor gård, to mindre gårde og to husmandssteder i Tibberup. Tibberup har altså ikke tilhørt Esum Kloster således som de fleste andre landsbyer i omegnen.

Alligevel nævner Esum Klosters Brevbog en enkelt indbygger i Tibberup i 1458. Det er "oldingen" og "dannemanden" Jes Hemmingsen, der sammen med 11 andre skal mægle i en strid om

I 1969 blev denne længe til Grøndalsgaarden nedrevet. Desværre gik det lidt stærkt netop i 1960'erne, og en del gamle bygninger måtte lade livet til fordel for bl.a. den nuværende bebyggelse Grøndalsvænget. Det smalle bindingsværkshus, de højtstående vinduer med små ruder, syldestenene og de fremspringende bjælkehoveder antyder, at huset mindst var 200 år gammelt.

skellet mellem Veksebo og Danstrup landsbyer. Men vi ved i øvrigt ikke hvad Jes Hemmingsen lavede eller levede af, kun at han og Oluf Hemmingsen i 1466 tillige optrådte som tingsvidner i en sag om lensforhold på Gurre.

Kong Frederik II (1559-88), der var en ivrig jæger, boede i Tibberup hos Jørgen Degn, som dér bestyrede en gård, som tilhørte Københavns Slot. Vi ved også, at samme Jørgen Degn i 1573 indrettede en bolig for den fuglefænger, som Frederik II havde fået sendt fra sin svoger, kurfyrst August af Sachsen (gift med Frederiks søster Anna). Omtrent samtidig nævnes at Anne Bilde, enke efter adelsmanden Jens Brade, ejer 2-3 gårdsæder i Tibberup.

Af jordebogen over Kronborg Len fra 1588-89 fremgår, at der i Tibberup da var 7 fæstere, men måske den ene blot var boelsmand eller husmand.

Svenskernes hærgen i Tibberup

Efter svenskekrigene 1658-60 så forholdene i mange landsbyer i Nordsjælland ikke godt ud. For Tibberups vedkommende nævnes i en indberetning fra 1660 følgende:

1. Oluf Fynboes gård var uden besætning, ganske øde og kun en enkelt længe brugelig.
2. Peder Jensens gård er ganske øde og der findes kun 3-4 skamferede fag af et bindingsværkshus.
3. Boil Lauridsens gård har et stuehus med fire nedfaldne vægge.

De øvrige gårde har besætning, men er ganske ødelagte, bl.a. er døre, vinduer, lofter, tage eller vægge ødelagte. Desuden er gærdene omkring gårde og marker ødelagte, skovarealerne er ganske forhuggede, kun underskoven er nogen-

lunde intakt. Og endelig tilføjes det, at der ikke er sået nogen sæd overhovedet på Tibberups marker.

For Tibberups vedkommende sker der imidlertid det, at byen i 1672 sammen med bl.a. Mørdrup bliver tillagt det lille privatejede gods, Krogerup, efter svenskekrigenes afslutning. Ridefogeden, Hans Rostgaard, fik som bekendt denne ejendom som tak for sin indsats under svenskekrigene. Hermed indledtes en periode på over 200 år, hvor Tibberup havde tilknytning til Krogerup. For Tibberups vedkommende var der tale om 5 gårde og 1 bol (= lille gård), men landsbyens stand var nok stadig ikke for god – kun 12 år efter krigens afslutning.

Matriklen 1681

Vi går derefter frem til Matriklen af 1681, som omhandler Tibberups daværende 6 gårde, hvoraf de to egentlig var to halvgårde. De fire gårdmænd med en gård hver var da: Mads Nielsen, Bodel Laursen (antagelig den samme som nr. 3 gårdmand i 1660), Ole Hansen samt Hans Jørgensen og Jens Eskildsen, der delte en hel gård. Desuden var der de to halvgårdmænd Jens Andersen og Olle Pedersen. Og endelig omtales en enkelt husmand Peder Svendsen.

Byens skel omtales da – her gengivet i et moderniseret sprog: *Byens skel strækker sig mod syd til Krogerups Mark, og mod nord til Mørdrups Mark og Tammosen. Mod øst strækker skellet sig til stranden og mod vest til Toelts, Nyruups og Munkegaards Marker og skellet dannes af Stildambækken, Vielandsbækken, Heyreds-bækken og Limslette Bækken.*

Tibberup havde ingen overdrev, hvorimod

Stenen med årstallet 1697 er antagelig et minde fra den tid, da hele Tibberup landsby tilhørte Krogerup Gods. Lignende sten findes bl.a. i Mørdrup og Snekkersten og selvom indskriftene er lidt forskellige, er der næppe tvivl om, at de har markeret Krogerups ejendomme. Stenen lå indtil for ca. 50 år siden på den modsatte side af Tibberupvej, men flyttedes da til dens nuværende plads på sydsiden af vejen.

der hørte fiskeri til byen. Et enkelt åle-stade var delt mellem Oluf Hansen, Jens Eskildsen, Hans Jørgensen og Bodel Hansen. Byens tre marker var hhv. Strandvangen (mod Øresund), Tuekærs Vang (mod nord og nordvest) og Landevejs Vang (mod sydvest).

Svenskernes invasion

I sommeren år 1700 forsøgte den unge svenske konge, Carl den 12., at gøre det, som han farfar ikke var lykkedes med 40 år tidligere, nemlig en erobring af hele Danmark. Anledningen var godt nok et dansk angreb mod den svenske konges svoger, hertugen af Holsten-Gottorp, men den kun 18-årige Carl XII var sikker på at det var et vink om at han nu skulle vise, at Sverige spillede en dominerende rolle i Nordeuropa.

Den 4. august 1700 mellem kl. 17 og 18 gik svenskerne i land ved Tibberup – ikke uden dansk modstand, men den danske hovedstyrke befandt sig ved Skovshoved og kunne ikke nå frem. Tilbage var ca. 400 ryttere samt nogle hundrede bevæbnede amtsbønder. Af tung skyts rådede man alene over 6 små kanoner. Heroverfor stod en svensk invasionsstyrke på 5.000 kampvante soldater.

Det var derfor umuligt for danskerne at dæmme op for landgangen og kort efter besatte svenskerne også den nærmeste omegn, bl.a. Krogerup, der blev plyndret og slemt medtaget. Også Tibberup blev svensk besat, og også her gik det ud over lokalbefolkningen ligesom den forholdsvis nye Tibberup Mølle gik op i luer.

Gl. Tibberupvej nr. 15 (på hjørnet af Sandvejen) som det så ud indtil for et par år siden, hvor huset blev kraftigt moderniseret. Huset er blandt Tibberups ældste husmandshuse. Husets vestende med de højsiddende vinduer er antagelig den ældste del. (Foto ca 1950)

De 5.000 svenskere, som ikke havde rytteri, var jo imidlertid langt fra nok til at angribe København, så flere tropper skulle føres i land, inden færden skulle gå sydoover. Imidlertid blæste det dagen efter op til storm, og al svensk landgang måtte opgives. Desværre blev der ikke denne dag sat et dansk modangreb ind, hvilket meget nemt kunne have ændret historiens gang, både hvad angår Skånes fremtid og Sveriges aggression i de følgende år.

I stedet fik svenskerne i løbet af de følgende dage nyt mandskab, rytteri og artilleri i land, og kom nu op på 12-14.000 mand. Carl XII skiftede nu taktik og lovede omegnens bønder, at de kunne få lov at sælge deres varer til den svenske armé, og egnens bønder, der havde frygtet samme overgreb som 40 år tidligere, strømmede til med alle slags levnedsmidler. Lejren, som lå mellem Tibberup Mølle og Babyloneskoven, blev nærmest ét stort marked og de lokale bønders handlemåde var vel ikke ligefrem patriotisk i de dage.

Men samtidig udskrev Carl XII både brandskatter og andre afgifter, drev voldsom jagt i omegnen, så det var et mærket lokalområde, der blev efterladt, da svenskerne endelig efter 17 dage, brød op for at gå mod København. Imidlertid ville datidens stormagter, Holland og England, ikke finde sig i at svenskerne besatte Danmark. De ønskede fred i Norden, men ikke en ødelæggelse af det danske rige. De fik – efter megen besvær – overtalt svensk kongen til at opgive sit forehavende og svenskerne måtte efter 1 måned forlade Danmark igen.

Men tilbage i Tibberup, hvor lejren havde ligget, fandt man efterfølgende et underligt efterladenskab. Det var en levende bjørn, som var lænket til en pæl. Foran lå en død hest, som bjørnen lige akkurat ikke kunne nå. Man opfattede det som et symbol: Bjørnen var Sverige, hesten Danmark og lænken var Holland og England, der hindrede Sverige i at nå sit mål!

Kvægpest i Tibberup

Blandt de ulykker som ramte Nordsjælland i starten af 1700-tallet var også kvægpesten. Den var egentlig brudt ud i Skaane, men selv om man forsøgte sig

Dette hus på Gl. Tibberupvej nr 29 er et af de få huse i Tibberup, som i det ydre stadig står nogenlunde urørt. Huset er her fotograferet omkring 1910, og foran huset ses daværende beboer i huset, Gunilda Nielsen. Ejendommen er i slutningen af 1990'erne udvidet til en trefløjet bygning, men den afbildede del er intakt. Ejendommen i baggrunden til venstre er en længe til Grøngaarden.

med afspærring af kysten, importforbud m.v., brød den alligevel pludselig ud i Hørsørd midt i oktober 1722. For at dæmme op for sygdommen og forhindre at den skulle brede sig, dekreterede myndighederne, at alle angrebne dyr skulle skydes og graves ned. Desuden skulle alle hunde i landsbyerne tillige skydes for at undgå at de gravede dyrene op og spredte smitte.

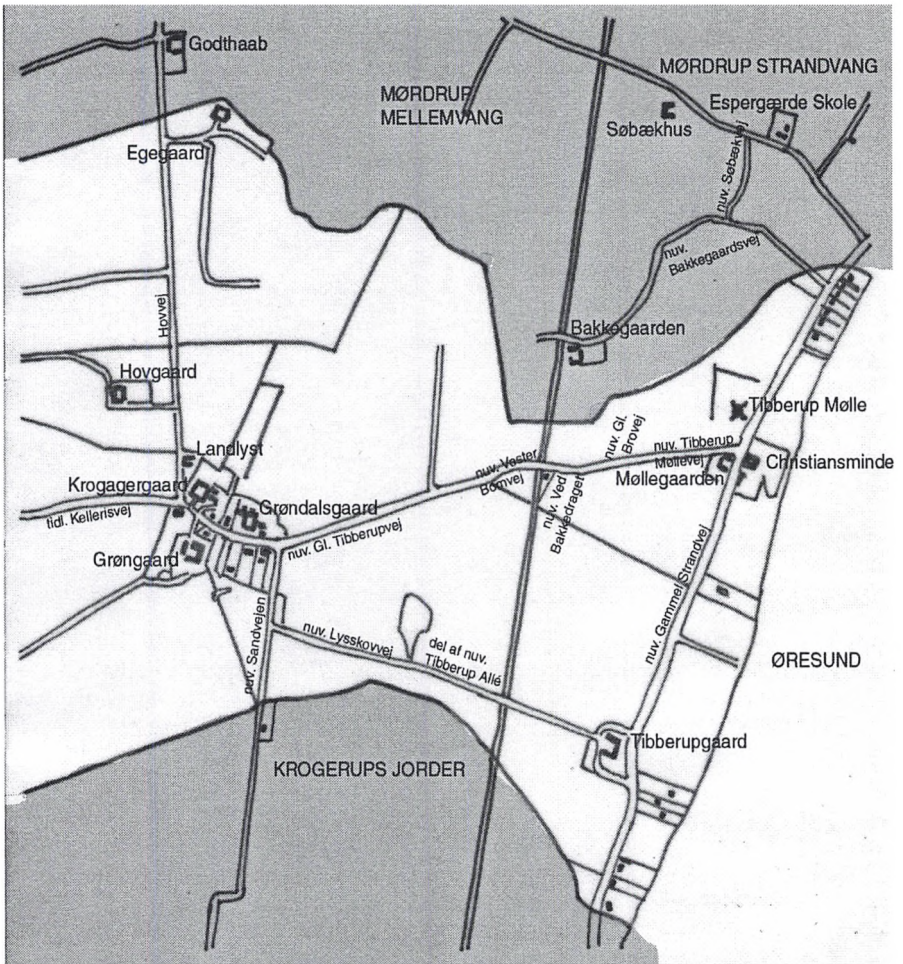
Alligevel kom sygdommen også til bl.a. Tibberup, hvor der ved den afholdte "in-
visitation og eksekution" af amtmand Gram, viste sig kun at være to køer og tre kalve tilbage i hele landsbyen. Man udstedte

derefter også forbud mod at besøge hinanden samt særligt forbud mod at komme i hinandens kvægstalde.

I december 1722 blev der posteret vagter ved de angrebne landsbyer – og denne afspærring var så effektiv, at folk begyndte at lide nød. Imidlertid ser det ud til at foranstaltningerne bar frugt. Godt et års tid senere ses ikke flere udbrud af sygdommen i Nordsjælland.

Tibberups skole

På kronens gods blev der i starten af 1720'erne oprettet en række skoler for

Tibberup, som byen så ud i 1899. På kortet er med navne vist hvor de enkelte gårde dengang lå. Endvidere er de nuværende vejnavne angivet. De grå områder ligger udenfor Tibberup, men er her medtaget for at lette orienteringen. Jordene vest for byen er her ikke medtaget, men de grænsede op til Kelleris Hegn og Nyrup Bys jorder.

Som det ses af kortet lå det egentlige Tibberup vest for Sandvejen, medens næsten al byggeriet øst for Kystbanen - bortset fra de tre gårde (Møllegaarden, Christiansminde og Tibberupgaard) og møllen - er kommet til i 1900-tallet.

Bagsiden af et af Tibberups mange - nu nedrevne - husmandshuse. Dette lå på adressen Gl. Tibberupvej 29, men blev nedrevet i 1969. (Foto ca 1962)

distrikternes børn. Disse distrikter kaldtes rytterdistrikter, fordi de hver skulle stille et antal ryttere til hæren. De skoler, der blev oprettede, blev derfor kaldt rytterskoler. Tibberup (og Mørdrup) var jo imidlertid ikke længere krongods, men tilhørte Krogerup Gods. Ejeren af Krogerup Gods, fru Conradine Revenfeldt, ville imidlertid ikke stå tilbage for kronen, så hun lod også oprette en skole i Tibberup. Det skete omkring 1742 og den eksisterede frem til 1786, hvor den lukkede fordi der ikke kunne skaffes en lærer.

Vi kender ikke placeringen af skolen, som må antages at have ligget i selve Tibberup landsby. Vi kender imidlertid lidt til de meget dårlige vilkår, som skolen havde. Sandt at sige havde skolen kørt på pumperne længe. Den afsatte kapital til sko-

lens drift var alt for lille og lærerne i flere tilfælde ikke særligt kyndige.

I 1794 blev der imidlertid bygget ny skole ved Hovvej, men da skolen skulle dække både Tibberup og Mørdrup landsbyer, blev den placeret lige nord for skellet mellem Tibberup og Mørdrups jorder. Skolen eksisterede her kun i et par år, og denne gamle skolebygning er desværre også væk, idet huset brændte i 1937.

Tibberups indbyggere i 1771

Vi springer herefter frem til 1771, hvor den første egentlige fortegnelse over de mandlige indbyggere i Tibberup findes. Det var således kun de mandlige indbyggere, som blev nævnt ved navn. Kvinder, hustruer og børn fandt ikke nåde for disse listers bagmænd. Men alligevel er den et gan-

ske godt tidsbillede – det var trods alt mandens erhverv som dengang skabte grundlaget for en families indkomst.

Navn, Erhverv og Alder

Niels Olsen, Møller, 35

Lars Ditlefsen, Husmand og daglejer, 44

Christian Ditlefsen, Husmand og snedker, 39

Andreas Nielsen, Husmand og skrædder, 56

Niels Jonassen, Husmand og væver, 39

Peder Andersen, Husmand og skrædder, 33

Johan Ruul, Aftakket soldat og væver, 48

Lars Ditlefsen, Daglejer og husmand, 46

Søren Larsen, Husmand og tømmersmand, 59

Truels Lundel, Husmand og Snedker, 35

Jonas Bodstrøm, Husmand og Daglejer, 51

Niels Hansen, Husmand og Skomager, 59

Peder Johansen, Husmand og Daglejer, 30

Anders Svensen, Husmand og Daglejer, 40

Jørgen Møller, Aftakket Soldat, har

pension og går i dagleje 63

Joh. Lehnart, Gevob. Soldat ved Cronprinsens Regiment, Friemand og Daglejer, 40

Truels Jensen fra Søholm Mark, Hyrde i Sommer i Tibberup, 70

Jens Ditlefsen, Bonde, 58

Jens Hansen, Bonde, 28

Jens Olsen, Bonde, 33

Poul Olsen, Bonde, 30

Niels Jørgensen, Bonde, 38

Lars Jørgensen, Bonde, 48

Peder Rasmussen, Bonde, 57

Ole Rasmussen, Bonde, 39

Tibberup Mølle

Hvornår kom der første gang mølle i Tibberup? Ja, vi ved med sikkerhed, at der i 1681 ikke var mølle i byen, idet matriklen fra det år dels ikke nævner en mølle, dels udtrykkeligt fortæller, at Tibberups bønder fik malet enten på Nive Mølle eller i Helsingør.

Men samme matrikel har et par meget interessante oplysninger, som kan tydes som om, at der må have været mølle på stedet før 1681. Den af Tibberups tre vange, der strækker sig fra landsbyen og ned mod Øresund, kaldes naturligvis for Strandvangen. Men denne vang var jo igen delt op i 12 åse, der så igen var opdelt i agre. Alle åsene havde navne, og

blandt disse navne finder vi dels *"Mølleslette Aasen"*, dels *"Møllebjergs Aasen"*. Desuden omtales under afsnittet "eng" en *"Møllebjerg Eng"*.

Disse navne er næppe opstået ved en tilfældighed – og især forekomsten af ordet "Møllebjerg" betyder, at man kan udelukke evt. forvekslinger med tidligere og for længst forsvundne vandmøller. Da netop Tibberup Mølle ligger på et "bjerg", kan vi tillade os at tro på, at der har været vindmølle på toppen af møllebakken i en kortere eller længere periode. Teorien kan dog – endnu ikke – understøttes af dokumenter fra den tid. Med andre ord, vi har kun de nævnte stednavne at hænge teorien op på.

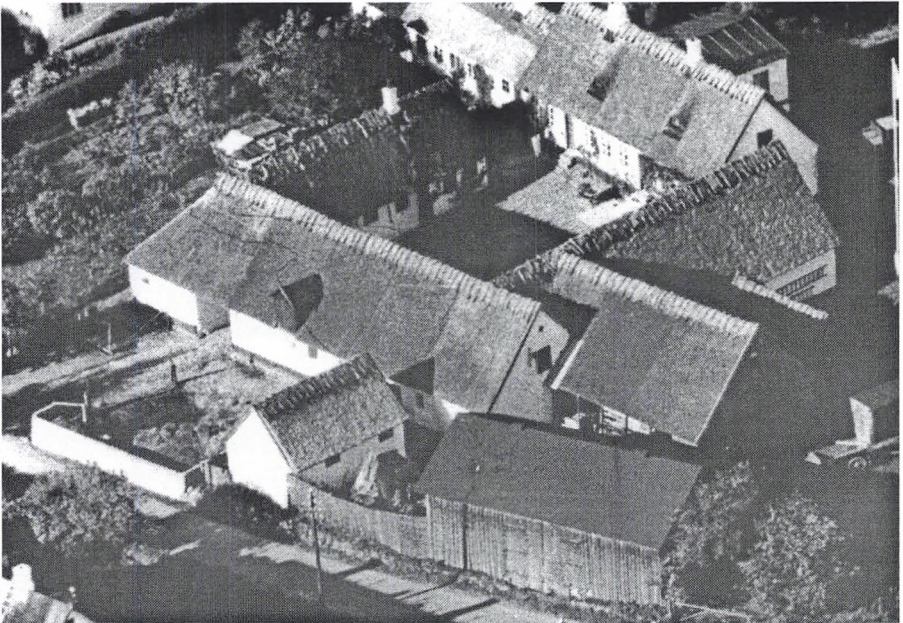
I 1697 byggedes imidlertid en ny mølle på bakken ved Øresund. Det var en såkaldt stubmølle, den eneste vindmølle-type, man kendte på den tid. Det var den mølle, som svenskerkongen i år 1700 brugte som pejlemærke ved sit invasionsforsøg af Danmark, og som ved den lejlighed blev brændt af. Hvornår en ny mølle blev opført er uvist, men stubmølle var der på stedet indtil 1870, da den blev afløst af den nuværende hollandske mølle.

Tibberups gårde

Som det er fremgået af de forrige afsnit, har antallet af Tibberups gårde ligget ret stabilt fra middelalderen og op til slutningen af 1700-tallet. I skemaet over bebo-

Glimt fra gårdspladsen på Grønnegaard, nuv. Gl. Tibberupvej nr. 31. Gården brændte omkring 1950 så det nuværende gårdanlæg ser helt anderledes ud. På gårdspladsen ses daværende gårdejer Niels Børgesens hustru, Marie sammen med barnebarnet Edvard.

Dette luftfoto fra 1958 giver et ganske godt indtryk af hvorledes gårdene i Tibberup oprindeligt så ud - og ikke mindst hvor tæt gårdene egentlig lå. Gården er den nu nedrevne Grøndalsgaarden, som lå hvor nu Grøndalsvænget ligger. Indtil 1880'erne var denne gård den ene halvdel af en dobbeltgaard - d.v.s. to sammenbyggede gårde. Den anden halvdel flyttede ud af landsbyen og blev til Hovgaarden. Flere af de bygninger, der ses på billedet havde imidlertid rødder meget langt tilbage i tiden, og burde vel ikke have været revet ned.

erne fra 1771 ses imidlertid 8 bønder, 1 møller og 12 husmænd.

De oprindelige 6 gårde var således nu blevet til 8 gårde - og de blev til flere endnu, antagelig i forbindelse med udskiftningen i 1776. På matrikelkortet over byen fra 1810, ses således ikke mindre end 10 gårde. Ifølge nummereringen af gårdene burde der imidlertid være 11 gårde i alt. Men der knytter sig dog nogen usikkerhed til denne 11. gård, som synes at være blevet lagt sammen med en af de øvrige

ret hurtigt.

På kortskitsen fra 1810, ses de daværende placeringer af de 10 gårde, idet det må formodes, at der på et eller andet tidspunkt må have været en gård nr. 8 - antagelig placeret mellem gård nr. 7 og gård nr. 6.

De oprindelige seks gårde lå alle i selve byen, og det gjorde de også efter udskiftningen, undtagen gård nr. 7 (nuværende Egegaarden), som flyttes ud af byen og

På Gammel Strandvej nr 436 B ligger i dag en ejendom, der kaldes Tibberupgaard. Den er opført kort efter år 1900. Den afløste imidlertid en ældre gård, en trelænget ejendom, som egentlig var to sammenslåede og udflyttede gårde fra Tibberup by. De to gårde lå ved Sandvejen, men nedlagdes og i dag er der intet spor af dem der.

Fotografiet her er fra den oprindelige „Tibberupgaard“ og er antagelig taget omkring 1890, og i så fald er det de daværende ejere, familien Vilhelmsen man ser på billedet. Fotografen har stået foran stuehuset, der vendte mod øst.

helt op ved skellet til Mørdrups jorder (til dens nuværende placering). Den næsten manglende udflytning skyldtes, at jordenes udskiftning blev foretaget (næsten) ved en såkaldt stjerneudskiftning, der indebærer, at gårdene kunne blive liggende i landsbyen og have deres jorder liggende i "vifte-form" ud fra landsbyen.

Det betød, at byens udseende stort set forblev uændret efter udskiftningen. De oprindelige husmandssteder – der var 12 husmænd i 1771 – kan stort set genfindes på kortet fra 1810, hvor der er 12 huse

(med numrene fra 12 til 23 incl.). På stedet hvor gård nr. 7 ("Egegaarden") oprindeligt lå, ses ikke opstået nogen husmandssteder. Snarere ser det ud til at nabogården, nr. 4 ("Krogagergaard") indtager nogle af bygningerne og resten af gårdtomten til en udvidelse af denne gård.

Nede ved stranden ligger i 1810 to gårde, dels gård nr. 10 (den senere "Christiansminde"), dels den såkaldte "Møllegaard", gård nr. 11. De to gårde, nr. 1 og nr. 2 ("Enggaarden"), ligger på dette tidspunkt stadig i selve landsbyen.

I midten af 1960'erne nedrevedes også Tibberups eneste parcelliststed, nemlig den lille gård „Landlyst“ ved Hovvej. Ejendommen var oprettet som et stort husmandssted i midten af 1800-tallet, som en udparcellering fra Hovgaarden. Fotoet fra 1962 viser stuehuset.

Krogerup sælger ud

Som tidligere nævnt, ejede Krogerup Gods jo alle ejendommene i Tibberup landsby. Men i første halvdel af 1800-tallet blev de enkelte gårde efterhånden solgt til selveje:

Matr. nr. 1	1851
Matr. nr. 2 (Enggaarden)	1846
Matr. nr. 3 (Grøngaard)	1809
Matr. nr. 4 (Krogagergaard)	1806
Matr. nr. 5 (Grøndalsgaarden)	1809
Matr. nr. 6 (Hovgaarden)	1809
Matr. nr. 7 ?	
Matr. nr. 8 (Egegaarden)	1806
Matr. nr. 9 (Christiansminde)	1806
Matr. nr. 10	1806
Matr. nr. 11 (Møllegaarden)	1807

- hvorimod de fleste husmandssteder fortsat tilhørte Krogerup endnu i op imod 100 år. Jordarealer, som Krogerup ejede, blev endnu langt op i 1900-tallet udlejet til de lokale gårdejere.

Kilder til denne artikel

"Esrum Klosters Brevbog", bd. I + II (udg. 2002)
 "Frederiksborg Amts Stednavne" (København 1929)
 Niels Stenfeldt: "Om Tikøb Sogn i Gamle Dage" (Helsingør 1960)
 Valdemar Seeger: "Fra Kulsvierlandet" (Hillerød 1929)
 Richard Petersen: "Minder fra Øresundskysten" (København 1891)
 Lars Bjørn Madsen (red.): "Tikøb Sogn i året 1681" (Helsingør 1997)
 "Oeders Efterretninger 1771" original i Rigsarkivet
 Kirsten Johansen: "Krogerups Skole for Tibberup og Mørdrup" (i Hels. Komm. Museers Årbog, 1998)
 Kresten Tommerup: "Tibberup" (i Medlemsorientering nr. 44, maj 1997)
 Kjeld Damgaard: "En gård i Espergærde ved Kvistgaard" (i Egebækken nr. 20, juni 1996)
 Kjeld Damgaard: "Solgte 219 villa-grunde, som ikke måtte bebygges" (i Egebækken nr. 29, dec. 2000)

+ diverse optegnelser i Christian Sørensens arkiv og i Kjeld Damgaards arkiv.

Det gamle vandværk i Snekkersten

Hvor nu institutionen "Springvandet" har til huse på Mathilde Bruuns Vej lå indtil 1969 Sydvestens vandværk. Træk af værkets historie opulles i denne artikel.

af Christian Sørensen og Kjeld Damgaard

Omkring århundredeskiftet 1900-01 var der en rivende udvikling på hele Sydvesten, d.v.s. Snekkersten, Skotterup, Espergærde og Tibberup. I praksis betød det, at der blev bygget et meget stort antal ejendomme specielt langs Strandvejen

– både helårshuse og huse, der kun blev anvendt om sommeren.

Men mange af disse nye tilflyttere kom fra København eller andre steder med et velfungerende forsyningssystem. De var med andre ord vant til at få regelmæssige og nemme forsyninger af vand og gas. Men her på Sydvesten havde man hidtil klaret sig uden husholdningsgas og uden vandværksvand. I stedet havde man private brønde – som oftest ved hvert hus, men nogle steder var man flere husstande om én brønd.

Snekkersten Vandværk kort efter opførelsen i 1908, Træbygningen til venstre er iltningssanlægget, der ret hurtigt blev for lille. Det kunne kun ilte 400 liter vand i timen. Som billedet viser, var der endnu marker i hele dette område, hvor der nu er tæt bebygget.

Et udvalg nedsættes

Imidlertid opstod tanken blandt især landliggerne, at der måtte etableres et gas- og vandforsyningselskab, og derfor blev der i 1903 nedsat et udvalg af lokale landliggere. Udvalgets opgave var at arbejde for et Gas- og Vandværk i fiskerbyerne på Sydkysten. Udvalget kom til at bestå af sagfører Valdemar Nielsen (Strandhøj), direktør Osterhammel (Espergærde), tømrermester Mertins (Espergærde), fiskehandler Wilhelm Hansen (Snekkersten) og proprietær Mauritzen (Tibberup).

Efter at have forhandlet med "Det danske Gas Compagni" i Odense blev der i august 1904 indkaldt til et møde på Hotel Gefion i Espergærde, og her blev det foreløbige resultat lagt frem for de omkring 70 fremmødte. Valdemar Nielsen kunne

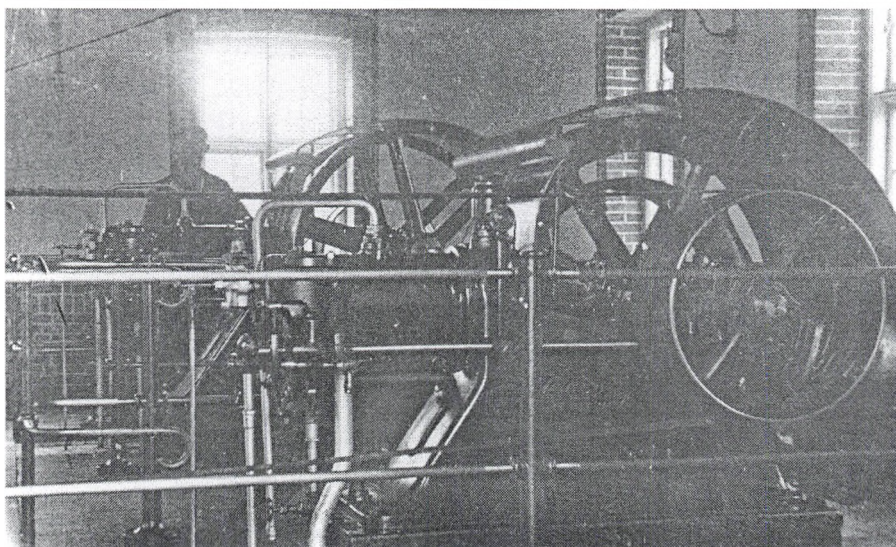
således berette, at man allerede havde fået amtets tilladelse til at nedlægge gas- og vandrør i amtets veje. Derimod havde man endnu ikke fået en koncession fra Tikøb Kommune, men man havde fået en tilkendegivelse om at man kunne forvente et positivt svar.

Også Humlebæk og Sletten

Ved den efterfølgende debat, takkede godsejer Hagemann for udvalgets arbejde, medens havnefoged Jonassen fra Snekkersten bekymret spurgte om man var pligtig til at tilslutte sig både vand og gas. Han frygtede at mange fiskere kun havde råd til den ene af delene. Valdemar Nielsen svarede, at man godt kunne nøjes med en af delene. Der opstod også en diskussion om hvor langt ledningerne skulle strække sig, og det havde egentlig

Snekkersten Vandværk i sit endelige udseende med udbygget maskinhus og to paddehatte til iltning af det oppumpede vand. Da det første af disse iltningsanlæg blev opstillet i 1917 klagede naboerne over, at den nye bestyrer sådan kunne få et flot springvand for forbrugernes penge!
(Foto: 1969)

Et tidligt foto, der viser vandværkets første drivkraft: 2 gasmotorer, der kørte på bygas fra Helsingør. Gassen blev tændt med gnist fra en magnet.

været udvalgets mening at de skulle stoppe ved Villa Narva, d.v.s. ved kommunegrænsen. Men hvis der viste sig interesse langs kysten i Asminderød-Grønholt Kommune, ville man naturligvis arbejde for dette også.

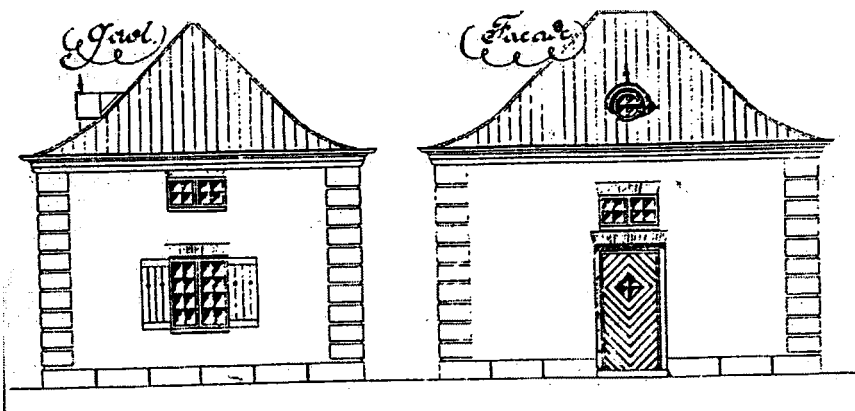
Mødet resulterede i øvrigt også i dannelsen af en Grundejerforening – den endnu eksisterende "Borger- og Grundejerforening for Espergærde og Snekkersten m.v." Denne forening overtog med tiden kontakten til hhv. vand- og gasværk.

Gasforsyningen blev i de følgende år udbygget fra det allerede eksisterende gasværk i Helsingør, således at hele sydkysten helt til Humlebæk blev forsynet med husholdningsgas.

Endelig igang

Men der skulle komme til at gå adskillige år før vandværksdelen blev ført ud i livet. Først i 1907 påbegyndtes bygningen af et vandværk. Værket blev bygget ved Rørtangvejen i Snekkersten og forsyningsområdet blev både kyststrækningerne i Tikøb og Asminderød-Grønholt kommuner – d.v.s. fra Kronborg Teglgård i nord til Sletten i syd. Som allerede forudset i 1904 blev det "Det Danske Gas Compagni", kaldet DGC, som fik koncessionen – på en 35-årig kontrakt.

DGC havde dansk hovedsæde i Odense, men var egentlig et engelsk firma, som byggede gas- og vandværker overalt i Europa. Bl.a. havde kompagniet bygget gasværket i Hørsholm. Snekkersten Vandværk blev sat i gang 1. juli 1908. Anlægget kunne yde 50 kubikmeter vand i timen, og for at klare forbruget blev der

De originale tegninger til Vandværkets første maskinhus - et nærmest kvadratisk hus med pyramidetag.

bygget en 300 kubikmeter tank på Stolbjerg Bakke på Borupgaards mark. Senere - i 1918 - overtog man det privat etablerede vandværk i Mørdrup - og dets vandbeholder på Galbjerg i Mørdrup. Og endelig blev der bygget en vandtank i Humlebæk, m.h.p. at forsyne Humlebæk og Sletten.

Teknikken

Vandværkets første drivkraft i 1908 var 2 gasmotorer med magnetænding, der kørte på bygassen fra Helsingør. Efter nogle års drift, blev disse udskiftet med en nyere type gasmotor. Omkring 1915 blev gasmotorerne udskiftet med en 60 HK Tuxham glødehovedmotor med luftstart.

Et lukket trykssystem

I 1908 havde man en pumpe, hvis afgangstryk var lig med trykket hos forbrugeren. Vandet gik således ind i en beholder og blev iltet og filtreret under tryk. Når vandet så kom ud af hanerne var det

mælkehvidt, fordi det var fuldt af luft. Det var folk ret utilfredse med, så det blev hurtigt stoppet. I stedet byggede man iltningshuset, hvor der var fire rislebakker. Vandet blev her filtreret gennem et sandlag i bunden af bassinet, hvorefter det blev samlet i en rentvandsbeholder, hvor pumperne førte det ud på hovedledningsnettet samt i vandtårnet. Vandtårnet leverede vandet til forbrugerne om natten, fordi man kun pumpede i dagtimerne.

Vandets iltningsanlæg i det lave træhus blev hurtigt for lille, det kunne kun ilte 0,4 kubikmeter vand i timen. Derfor byggede man i 1915 de første af to paddehatte i fri luft, samtidig udvidede man maskinhuset med en sektion. Vandet fra boringen blev pumpet direkte op i toppen af paddehatten, for derefter at plasse et par meter ned og blive iltet. Vandet skulle have 2-2½ meter frit fald, for at blive mættet med ilt. Vandet sivede derefter ned gennem de frie rør i et forfilter

med knytstående store sten, hvor vandet sivede op igennem m.h.p. at afsætte bl.a. jern, mangan og svovlbrente. Derefter løb det ud over kanten og ned gennem et sandfilter, for derpå at blive samlet i en beholder hvor man sugede fra og sendte vandet ud til forbrugerne.

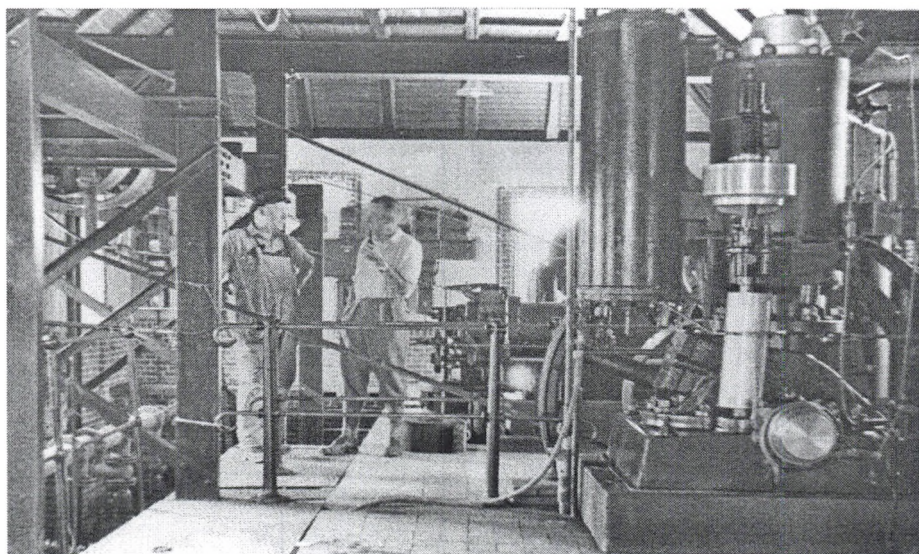
Samtidig udvidede man maskinhuset til den længde det har i dag. I 1939 blev det andet maskinhus færdigt, men det blev allerede i 1952 ombygget til transformatorstation.

Tikøb Kommune tager over

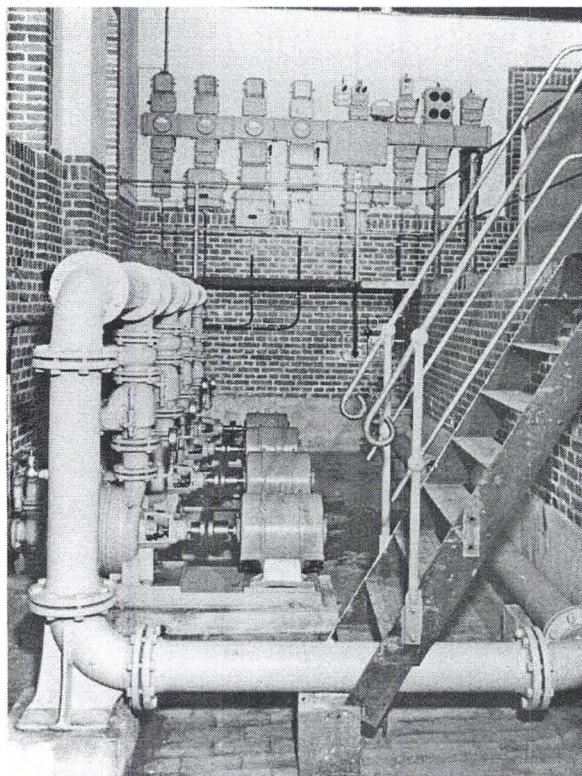
Men inden da var der sket en række forandringer med vandværkets drift. Fra vandværkets start i 1908 og frem til 1943 havde DGC jo haft koncession på driften

af vandværket, men nu udløb kontrakten og i 1942 indledtes en række forhandlinger med henblik på at finde frem til en fremtidig driftsform. Sagen kompliceredes en smule af, at der under besættelsen blev indsat en tysk driftschef, Harfot, der kom fra et gasværk i Pommern. Han havde afløst driftsleder Andersen, der var tiltrådt allerede i omkring 1916.

Men i korte træk gik øvelsen ud på om Tikøb Kommune skulle overtage driften af vandværket, om Asminderød-Grønholt Kommune ville gå med i driften eller om de ville danne deres eget vandværk. Endelig var der den mulighed at Tikøb Kommune overtog hele vandværket og derefter leverede vand til forbrugerne på "Kystdistriktet" – d.v.s. Humlebæk og Sletten.

Omkring 1915 blev gasmotorerne udskiftet med en 60 HK Tuxham glødehovedmotor med startluftbeholder med trykluft til 3 starter. På billedet, der er fra 1960'erne, ses t.v. montør Christoffersen og t.h. vandværksbestyrer Erik Petersen.

*Det elektriske arrangement med 4 rentvandspumper, der leverede trykvand ud på nettet og det overskydende vand op i en stor beholder på Stolbjerg på Borupgaards mark samt til en beholder i Anlægget i Mørdrup. Vandstanden i beholderne blev kontrolleret med en skriver, så kunne man starte pumperne efter behov.
(Foto ca. 1969)*

En række sonderinger i årene allerede i 1941-42 klarlagde, at hvis Asminderød-Grønholt Kommune skulle overtage en del af vandværket ville det blive 1/3, medens Tikøb Kommune skulle have 2/3. Men efter en del forhandlinger blev det i april 1943 vedtaget, at Asminderød-Grønholt trak sig ud af samarbejdet og dannede deres eget vandværk i Humlebæk.

Den 1. januar 1944 overtog Tikøb Kommune derfor Vandværket i Snekkersten, og året efter tiltrådte en vandværksbestyrer. Hans navn var Erik Petersen, og

han skulle komme til at præge udviklingen igennem de næste 40 år. Erik Petersen blev valgt ud af en ansøger-skare på ikke mindre end 268 personer !

Privat drift ?

Den 27. februar 1954 holdtes på foranledning af sognerådsmedlem og direktør Holger Salomon (der drev Strandvejsbusserne) et møde på Hotel Gefion i Espergærde. Her blev nedsat et 9-mands udvalg til behandling af spørgsmålet om omdannelse af vandværket til et privat andelsforetagende. Begrundelsen for dette ønske blev der redegjort for i en

husstandsomdelt meddelelse:

Det er naturligt og almindeligt, at man i byer og bymæssige bebyggelser har kommunal drift af gasværk m.m., men i Tikøb Kommune med dens store udstrækning og sammenblanding af rene landdistrikter og bymæssige bebyggelser, er forholdet et andet, og det er her således nu, at kun Snekkersten Vandværk siden 1944 har været under kommunal administration, hvorimod alle øvrige vandværker i kommunen (Apperup, Tikøb, Hellebæk, Kvistgaard, Hornbæk og Kildekrog) alle ejes og drives af interessenter på de forskellige steder. Det synes derfor såre naturligt, at der bliver indført samme ordning for vandværket i Snekkersten, og det

kan nu ske ved, at lodsejerne, der henhører under dette vandværk, giver deres tilslutning ved at indsende stemmesedlerne.

Udvalget lokkede med en billigere vandpris og større indflydelse på driften. Ud af 1400 forbrugere stemte imidlertid kun 472, så spørgsmålet kunne tilsyneladende ikke hidse folk særligt op. Af disse 472 stemte 308 ja, medens 164 stemte nej. Det tog udvalget for at flertallet ønskede et sådant nyt interessentselskab eller andels-selskab, men snart begyndte de kritiske røster at tone frem.

Tikøb Sogneråd var fra starten positiv, men hele sagen endte med, at vandværket fort-

Til administrationen af kunder, indbetalinger af hhv. gas- og vandregninger m.v. indrettedes dette kontor i Espergærde. Ejendommen hed „Engdal“ og lå på nuværende Mørdrupvej hvor nu parkeringspladsen til Teknisk Forvaltning er beliggende.

satte under kommunens drift, også fordi lånemulighederne forringedes efterhånden som sagen trak i langdrag. Og tiden skulle da også vise, at de private vandværker med tiden skulle blive færre og færre, eller sagt på en anden måde: Kommunal vandværksdrift blev fremtiden og ikke fortiden, således som udvalget havde ment.

I 1960'erne skete en voldsom udbygning af hele vandværkets forsyningsområde, d.v.s. hele Snekkersten- og Espergærdeområdet. Det gamle værk kunne ikke længere klare presset, og et nyt vandværk blev planlagt til afløsning af det gamle. Det nye vandværk ved Agnetevej blev indviet i 1969 og dermed var tiden løbet ud for det gamle vandværk. Men der skulle komme et efterspil.

Indtil 1987 boede vandværksbestyrer Erik Petersen sammen med hustruen, Tove, stadig i bestyrerboligen, medens de øvrige bygninger stod tomme. Men så flyttede familien Petersen og kommunen skulle nu tage stilling til bygningernes fremtid. Kommunes saneringsafdeling ville gerne bevare bygningerne, men teknikerne bedyrede at alle vægge var så gennemsyrede af fugt og olie, at det ikke kunne lade sig gøre at bevare bygningerne.

Men så rejste der sig en sand proteststorm. Bygningerne var bevaringsværdige og det ville tilmed koste 160.000 kr. at nedrive dem. Især indlæg af arkitekt Bent Waagepetersen og formanden for "Selskabet til Bevarelse af Gamle Bygninger i Helsingør", arkitekt Poul Ipsen, fik betydning for den ændrede opfattelse af sagen.

Godt nok blev ejendommen solgt og en nedrivning truede fortsat, men efter flere års uvished, blev ejendommens bygninger i 1993 indviet til en ny institution.

Navnet blev ganske passende "Aktivitetshuset Springvandet" og huset blev nu et tilbud til alle borgere, der er psykisk syge eller har psykiske problemer. "Springvandet" er ikke et behandlingssted, men som navnet siger: et aktivitetshus, bl.a. med gymnastik, badminton, bordtennis, gå- og løbeture, sejlads i husets egen snekkerstenjolle, billard, film, litteratur, kreative værksteder, madlavning, edb o.s.v.

Og ganske betegnende: I 1994 modtog "Springvandet" Helsingør Kommunes hæderspris for byforbedring.

Kilder til denne artikel:

Christian Sørensen: Interview med vandværksbestyrer Erik Petersen, 15. juni 1987.

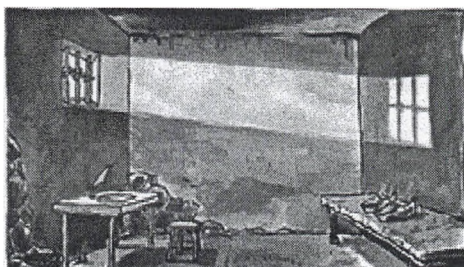
Helsingør Dagblad 10. jan. 1987

Helsingør Avis, 20. aug. 1904

Kenno Pedersen: „Helsingør Vandforsyning 1895-1995“ (Helsingør 1995)

Diverse materiale i Kjeld Damgaards arkiv

En Danmarks-premiere på Borupgaardteatret.

Historisk Forenings medlemmer kan ved henvendelse til Teaterkontoret erhverve billetter til forestillingen for 45,- kr pro persona.

Forestillingen har sin handling i 1840. Dagen er den 17. november det år, og Ole Pedersen Kollerød skal halshugges.

Fredag den 21. marts 2003, kl 15.00 præ-senteres på Borupgaard-teatret forestillingen „Ved Daggry“.

Forestillingen henvender sig til alle over 12 år, og varer ca 80 minutter.

I skjoldet springer Løver

Af Holger Dahl

Denne lyriske strofe er titlen på en ny bog af heraldikeren Erling Svane. Erling Svane er jo foreningens ekspert, der har lært os at opfatte våbenskjoldenes symboler og se dem som spændende historiekilder.

Den nye bog er ligesom sin forgænger fra 1993 om Danmarks Rigsvåben, en fornem bog med flotte billeder, der viser afledninger af det danske kongevåben.

Bogen fortæller og sætter fantasien igang for et modtageligt publikum.

*“I Skjoldet springer Løver”
Syddansk Universitets Forlag, 2002
Udgiver: Syddansk Universitetsforlag
Pris: 275,- kr.*

Forenings samarbejde

Af Holger Dahl

I Frederiksborg Amt er 18 foreninger medlem af Dansk Lokalhistorisk Forening (DLF), og de sidste år har disse afholdt møder for at fremme det indbyrdes samarbejde. Den 10. oktober var vor forening vært ved et sådant møde, og vi var glade for at kunne afvikle det på Flynderupgaard.

Her bød formanden Holger Dahl velkommen, hvorefter museumsinspektør Anne Majken Snerup Rud fortalte om stedet og viste gæsterne rundt både ude og inde. Derefter gav vort æresmedlem Christian Sørensen gemytlige smagsprøver på sine erindringer fra fiskerlejet Snekkersten, og der blev serveret et godt måltid i Spisehuset Folkestuen.

Det egentlige møde fandt sted i Nellemannstuen, og heri deltog DLF's formand Erik Helmer Pedersen samt bestyrelsesmedlemmer fra 8 foreninger. 6 foreninger havde fremsendt oplysninger om deres arbejde og andre forhold.

Erik Helmer Pedersen gav i sit indlæg udtryk for dagens situation. Han var glad for, at de traditionelle landsmøder på Hornstrup Centret ved Vejle efterhånden suppleres med amtsmøder. Frederiksborg Amt blev således rost for nu at afholde sit tredje amtsmøde. I Sorø og på Fyn havde der været afholdt 1 og man forberedte nu nr. 2, ligesom der var møder på vej i Viborg, Kolding og Nordjylland.

Erik Helmer Pedersen forudså, at reformer i amts- og kommunestruktur ville medføre sammenlægninger af arkiver m.m., og han opfordrede foreningerne til at være aktive i denne proces og at blande sig i debatten. Endvidere arbejder man p.t. for at alle de lokalhistoriske foreninger bliver medlemmer af DLF, og man agter at opfordre amterne til at have god kontakt med foreningerne.

Fra DLF's side arbejder man for tiden på at få udarbejdet en hvidbog, omfattende alle foreninger. Heri skal lægges oplysninger om disses arbejdsfelter, deres egne historie, litteraturhenvisninger m.v. En efterfølgende diskussion viste, at det endnu er usikkert i hvilket omfang sådanne oplysninger bør indsamles, men der var bred interesse for sagen.

Endvidere fortalte Erik Helmer Pedersen, at man gerne vil deltage i at gøre år 2005 til "H. C. Andersen Året". H. C. Andersen har jo næsten været overalt og efterladt sig spor. Foreningerne opfordres til at samle oplysninger fra egne lokalområder.

Foreningerne havde herudover mange ting at berette, og der var enighed om, at man skulle benytte Internettet og orientere om internetadresser. Vi har til mødereferatet lavet et skema på basis af foreningernes oplysninger, og vi kan heraf se, at vor forenings kontingent er helt normalt, og glæde os over, at med hensyn til arrangementer, er vi blandt de mest aktive foreninger.

Esrum Klosters Brevbog

af Holger Dahl

En oversættelse af en enestående bog er nu tilgængelig for alle. *Selskabet for Historiske Kildeskrifters Oversættelse* har nemlig udgivet en fuldstændig oversættelse af de latinske eller gammedanske håndskrifter fra Esrum Kloster (bd. 1) og nogle hertil knyttede instruktioner, kommentarer, registre og kort (bd. 2).

Den originale brevbog, *Codex Esromensis*, befinder sig i Det kgl. Bibliotek. Den er et pragtbind, samlet i 1497, 1512 og 1514, og egentlig er der tale om dokumenter, der omhandler klosterets forhold. I nogle klostre hedder en sådan bog *Registrum* – og det har Esrummunkene måske også kaldt den.

I beretningen om Nordsjælland henvises gang på gang til brevbogen, hvilket skyl-

des klosterets mange besiddelser her. Bogen behandler i øvrigt klosterets privilegier og forholdet mellem kongemagt

og kirke, ligesom der er eksempler på den voksende danske selvstændighedsfølelse og forholdet til den europæiske enhedskultur med centrum i Rom.

Uden de omfattende registre m.v. vil bogen være svær at anvende; men vi kan godt anbefale interesserede at stifte bekendtskab med bogen. Det er jo spændende selv at se og evt. have lejlighed til at fortolke kilden.

*“Esrum Klosters Brevbog, bd. I + II”
Museum Tusulanums Forlag, 2002
Udgiver: Selskabet til Historiske
Kildeskrifters Oversættelse.*

***Historisk Forening vil her ved årets
udgang gerne takke medlemmerne for
god opbakning i årets løb og samtidig
ønske alle en glædelig jul samt et
godt nytår !***

Møder og arrangementer

14. JANUAR 2003:

Fra andelsbonde til svinefabrikant

Der er sket meget i landbruget siden andelsbevægelsen startede i slutningen af 1800-tallet. Andelsbonden er blevet svinefabrikant. Lektor **dr. phil. Erik Helmer Pedersen**, som i mange år har beskæftiget sig med landbrugets udvikling, er taler ved januar mødet i Historisk Forening for Espergærde og Omegn.

Erik Helmer Pedersen vil fortælle om de store forandringer i dansk landbrug, f.eks. – andelsbevægelsen – udstykningen – mekaniseringen efter anden verdenskrig – og nutidens industrialisering. Erik Helmer Pedersen er desuden formand for Dansk Lokalhistorisk Forening og ser derfor også på udviklingen med lokalhistoriske øjne.

TID OG STED: Tirsdag den 14. januar 2003, kl. 19.15 på Espergærde Bibliotek

18. FEBRUAR 2003:

Mørdrup og Tibberup i 50'erne og 60'erne

Netop i 20-året fra 1950 til 1970 skete der enorme forandringer på Sydkysten i den oprindelige Tikøb Kommune. Specielt området vest for Kystbanen – det oprindelige Mørdrup og Tibberup – forandredes fra landbrugsområde til byområde i disse år.

Denne aften vil **lokalhistorikeren Kjeld Damgaard** vise billeder fra perioden og desuden vil Kjeld Damgaard fortælle små og store historier om begivenheder og udvikling i øvrigt.

TID OG STED: Tirsdag den 18. februar 2003, kl. 19.15 på Espergærde Bibliotek.

18. MARTS 2003

Har Helsingør en kulturpolitik ?

Kulturelt Udvalgs formand Lillian Mathiesen og Museumschef Kenno Pedersen vil indvie os i hvilke tanker man gør sig i kommunen, og hvordan man planlægger fremtiden indenfor kulturområdet. Emnet kan give anledning til nogen diskussion; men selv om foreningen er upolitisk mener vi, at have pligt til at præge udviklingen på området og deltage i debatten.

Da begge foredragsholdere desuden er medlemmer af foreningen og henholdsvis er til sang og vin, forudser vi en god og underholdende aften.

TID OG STED: Tirsdag den 18. marts 2003, kl. 19.15 på Espergærde Bibliotek.

29. APRIL 2003:

Generalforsamling

Historisk Forening for Espergærde og Omegn holder generalforsamling ifølge vedtægterne. Eventuelle forslag til behandling på generalforsamlingen skal være bestyrelsen i hænde den 28. marts 2003.

Hvad domkirken gemte – en video

Efter generalforsamlingen vises den video, som blev optaget i forbindelse med restaureringen og "udgravningerne" i Helsingør Domkirkes gulv.

TID OG STED: Tirsdag den 29. april 2003, kl. 19.15 på Espergærde Bibliotek

ULTIMO MAJ 2003:

Busudflugt til Gurre, Tikøb og Horserød

Denne busudflugt er på nuværende tidspunkt ikke endeligt fastlagt. Nøjagtig dato, program og pris vil foreligge i forbindelse med indkaldelse til generalforsamlingen.

15. JUNI 2003:

Byvandring i Snekkersten

De gamle fiskerhuse, landliggernes huse og stationsbyens huse i Snekkersten rummer alle sammen deres egen historie. På en byvandring med **lokalhistoriker Kjeld Damgaard** som guide, kommer deltagerne rundt i dele af Snekkersten. Turen vil foregå til fods og vare ca. 2 timer, og er tilrettelagt således, at både nytillflyttere og folk, der har boet i området i en årrække vil kunne have interesse i at deltage. Byvandringen er gratis for medlemmer af Historisk Forening, hvorimod gæster/ikke-medlemmer må erlægge kr. 10,-

TID OG STED: Søndag den 15. juni 2003, kl. 14.00 på pladsen foran Snekkersten Station (Snekkersten Stationsvej nr. 25). Turen slutter også her, så evt. transportmiddel kan efterlades her.

Fra redaktørens udklip-samling

En ung Pige kan faae et Sted at gaa
nogle Timer daglig.

Hefternøllestrøbe 1, Stuen.

*Helsingør Dagblad 31.07.1886 - gad vide om
pigen kunne tjene penge ved det ?*

Tre Damer,

Jom — da Stibet skulde gaa
fra Helsingør i Søndags for at naa
til Helsingborg før Aftentoget gik, —
til tredje Gænge gav et venligt Blik,
et lille mildt, fortroligt Afstedsnif,
anmodes om at lade os forstaa,
hvordan et Møde vi i Stand kan faa.
Til Helsingborg til B. D. post restante
send blot et Brev, „så bli' vi noq be-
fannte!“

*Helsingør Avis den 3. juni 1891 - de tre
svenske herrer fortjente egentlig at høre fra
de tre damer - men historien er ikke længere!*

En **Pung** er tabt, Indhold 7 Kr.
15 Ø. fra Rosenkildevej til Stengades
Kaffehandel Nr. 40. hvor den bedes
afleveret **En fattig Bydreng**

*Helsingør Dagblad den 8. januar 1923 - man
fornehmer endnu panikken hos bydrengen..*

Historisk Forening for Espergærde og Omegn

Årligt kontingent: kr 100,-,
som indbetales på giron.
604-3151 til kassereren.

Bestyrelse:

Formand: Holger Dahl,
Hyacintvej 19, Mørdrup,
3060 Esp., tlf 49 13 17 16.
N.fmd.: Jørgen K.W.Hansen,
Dyremosevej 12, Tibberup,
3060 Esp., tlf 49 13 47 45.
Kasserer: Fini Pode Peder-
sen, Lucernemarken 11,
Mørdrup, 3060 Esp.,
tlf 49 13 26 10.
Sekretær: Else Elbæk,
Gefionsbakken 5 B, 3060
Espgd., tlf 49 13 51 44.
Best.medl.: Nina Etting, Gl
Strandvej 406, Tibberup,
3060 Esp., tlf 49 13 29 00.
Best.suppleanter: Ruth
Sølvhøj, Mørdrupvej 77 A,
Mørdrup, 3060 Espergærde
Tlf. 49 13 21 15
Max Rosenbux,
Hovgaardsparken 21,
Tibberup, 3060 Espergærde.

EGEBÆKKEN

Udgives to gange årligt som
medlemsblad for Historisk For-
ening.

Redaktion:

Ansvarsh.: Kjeld Damgaard,
Rugmarken 27, Mørdrup
tlf 49 13 52 97
e-post:
damgaard@tikobkommune.dk

Holger Dahl